

Covid-19 Krizinin İşletmeler Üzerindeki Etkileri

4. Çeyrek Anketi (21 Aralık 2020 - 15 Ocak 2021)
Sonuç Raporu

TÜRKONFED

TUSIAD

24 Şubat 2021

Giriş ve Yöntem

- Hedefler için İş Dünyası Platformu, 21 Aralık 2020 - 15 Ocak 2021 tarihlerinde telefon yoluyla bir işletme anketi uygulamıştır. Bu anket, 23-27 Mart 2020 ve 11-22 Mayıs 2020 tarihlerinde uygulanan anketin ardından Covid-19 krizinin işletmeler üzerindeki etkilerini araştırmayı amaçlayan üçüncü anket olmuştur.
- Anket; İmalat Sanayi, Toptan-Perakende Ticaret, İnşaat ve Hizmet sektörlerini (Konaklama ve Yiyecek, Ulaştırma ve Depolama ve diğer hizmetler) işletme büyüklüğü katmanlarında temsil eden örnekleme dayalı olarak 12 istatistikî bölgeye dağılan 12 ilde gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın örnekleme belirlenirken TÜİK 2017 yıllık sanayi ve hizmet istatistikleri doğrultusunda firma ölçek dağılımları, SGK 2020 istatistikleri baz alınarak ise il örneklem dağılımları gerçekleştirilmiştir. İşletmeler saha çalışmasını yürüten Kuantum Araştırma Şirketi'nin işyeri veritabanından rassal olarak seçilmiştir. Ulaşılan işletme sayısını artırmak için anket ayrıca Hedefler için İş Dünyası Platformu ağına duyurularak elektronik ortamda ilave işletme katılımı sağlanmış; toplamda 610 işletme ile tamamlanmıştır.
- Anket ile Covid-19 krizinin işletmeler üzerindeki etkileri, krizin seyrine ilişkin öngörüler ve ne gibi tedbirlere ihtiyaçları bulunduğu hakkında 30'un üzerinde soru firma yöneticilerine yöneltilmiştir.
- Katılımcıların %34'ü mikro, %34'ü küçük, %23'ü orta, %9'u ise büyük ölçeklidir.
- Anket sonuçları işletmelerin sektörlere dağılımı ve çalışan sayısına göre büyüklükleri dikkate alınarak Türkiye verilerine göre ağırlıklandırılmıştır.
- 1.Çeyrek (Mart) ve 2. Çeyrek (Mayıs) anketlerinde de sorulmuş olan bazı soruların yanıtlarına ilgili tablolarda karşılaştırmalı olarak yer verilmektedir. Karşılaştırmaların daha sağlıklı yapılabilmesi için önceki anketlerde verilen yanıtlar firma ölçeği ve sektör bazında Türkiye dağılımına göre ağırlıklandırılmıştır. Karşılaştırmaları yorumlarken 4. çeyrek anketinin tamamen çevrimiçi olarak gerçekleştirilen 1. ve 2. çeyrek anketlerinden farklı yöntemle yapıldığı ve her üç anketteki gözlemlerin aynı sektör ve büyüklük kategorilerinde yer alsa da farklı işletmelerden oluştuğu göz önünde bulundurulmalıdır.

Yönetici Özeti (1)

1.Bölüm: Covid-19 Krizinin İşletmeler Üzerindeki Etkileri

- Covid-19'un işletmeler üzerindeki etkisi kısmen hafifliyor gibi görünse de kronikleşiyor. 2020 4. çeyrek sonunda firmaların %41'i Covid-19 krizinin kendilerini büyük ölçüde etkilediğini (4 üzerinden 4 düzeyinde), %35'i ise etkilediğini (4 üzerinden 3 düzeyinde) dile getirmiştir. Covid-19 krizinden etkilenme düzeyi 1. çeyrek anketinde 3,5, 2. çeyrekte 3,3, 4. çeyrekte ise 3,1 değerini alarak sistematik bir şekilde gerilemiştir.
- Mikro ve küçük ölçekli firmalar Covid-19 krizinin etkisini daha fazla hissetmeye devam ediyor. Yüksek düzeyde etkilenen firmaların oranı mikro ölçekli firmalarda %51'e yükselirken büyük ölçeklilerde %38'e düşüyor. Benzer durum 2. çeyrek anketinde de ortaya çıkmıştı. Mayıs 2020'de gerçekleştirilen bu ankette firmaların %50'si yüksek düzeyde etkilendiğini dile getirirken mikro ölçekli firmalarda bu oran %69'a yükselmışti. Öte yandan imalat ve ulaştırma-depolama sektöründeki işletmelerin %50'si büyük ölçüde etkilendiğini söyleyerek genel ortalamadan ayrışıyor.
- Firmaların iş hacimlerinde son bir senedir yaşanan daralma 2020'nin son çeyreğinde de devam ediyor. İşletmelerin %68'i iş hacimlerinin bir önceki yılın aynı çeyreğine göre azaldığını, %67'si ise bir önceki çeyreğe göre de azaldığını belirtmiştir. Mikro ve küçük ölçekli işletmelerin bu oran sırasıyla %70 ve %73'e yükselirken ulaştırma ve depolama sektöründe %85'e yükseliyor.
- Firmaların iş hacminde yaşadığı daralmanın istihdam üzerindeki etkisi şiddetleniyor. İşletmelerin %57'si işgücü kaybı yaşadıklarını belirtiyor. Bu oran 2. Çeyrek anketinde %20 seviyesindeydi . İşgücü kaybı yaşadığını söyleyenlerin oranı üç büyük ilde %54'ken diğer illerde %64'e yükseliyor. Çalışanlarının yarısından fazlasının kadın olduğu işletmelerde ise işgücümüz azaldı diyenlerin oranı %63'e yükseliyor.
- Kadın-erkek çalışan oranının dengeli olduğu işletmelerin %6'sı erkekler çalışan sayısının daha fazla azaldığını söylerken kadın çalışanların daha fazla azaldığını söyleyenlerin oranı %13'e çıkmaktadır.
- Firmaların %90'ı iş hacimlerindeki daralmayı, %85'i ise işgücündeki kaybı Covid-19'un etkilerine bağlıyor.
- İşletmelerin %20'si zorunlu ödemelerini gerçekleştiremediğini söylerken mikro işletmelerde bu oran %30, büyük işletmelerde ise %5. İşletmelerin %41'i Covid-19 krizinin devamı durumunda sermayelerinin en fazla bir çeyrek daha yeterli olacağını belirtiyor.
- İhracat ve e-ticaret yapabilen firmaların sermaye yapılarının daha iyi, müşteri kitlesi kamu olanların ise daha kötü durumda olduğu görülüyor.

Yönetici Özeti (2)

2. Bölüm: Uyum Stratejileri ve Devlet Destekleri

- Dış talepte yaşanan daralma sonucu işletmelerin %50'sinin ihracatı daralırken, ihracatını artırabilenlerin oranı %15 oldu.
- Firmaların %7'si Covid-19 krizi ile e-ticarete başladı; %39'unun e-ticaret ciroları bu süreçte artarken, %31'ininki azaldı. E-ticarete bu dönemde başlayan firmaların %87'si Covid-19 sonrasında da devam edeceklerini belirtiyor.
- Uzaktan çalışma pratiği firmaların geneline yayılamadı; çalışanların sadece %13'ü uzaktan çalışma imkanına sahip oldu. Büyük ölçekli firmalarda uzaktan çalışma pratiği çok daha yaygın. İşletmelerin %21'i Covid-19 etkileri geçse dahi uzaktan çalışma pratiğini sürdüreceklerini belirtirken internet hızı ve kalitesi ile ev ortamının uygun olmaması en önemli zorluklar olarak öne çıkıyor.
- Covid-19 sürecinde çalışanların iş dışındaki artan sorumlulukları işlerinde zorlanmalarına neden oldu. Firmaların %47'si bu nedenle çalışanlarının zorlandığını söylüyor. Kadın çalışanların ise daha fazla zorlandığı belirtiliyor. Kadın-erkek çalışanın dengeli olduğu işletmelerin %41'i kadınların iş dışındaki artan sorumluluklar nedeniyle işlerini yürütmekte erkeklere göre daha çok zorlandığını söylüyor.
- 2020 yılı yatırımların durduğu ve firmaların kısa çalışma ödeneği, kredi gibi önlemlerle ayakta durmaya çalıştığı bir yıl oldu. İşletmelerin %72'si önlem olarak yatırım ve büyüme planlarını erteledi. Kısa çalışma ödeneğinden ise firmaların %59'u yararlandı.

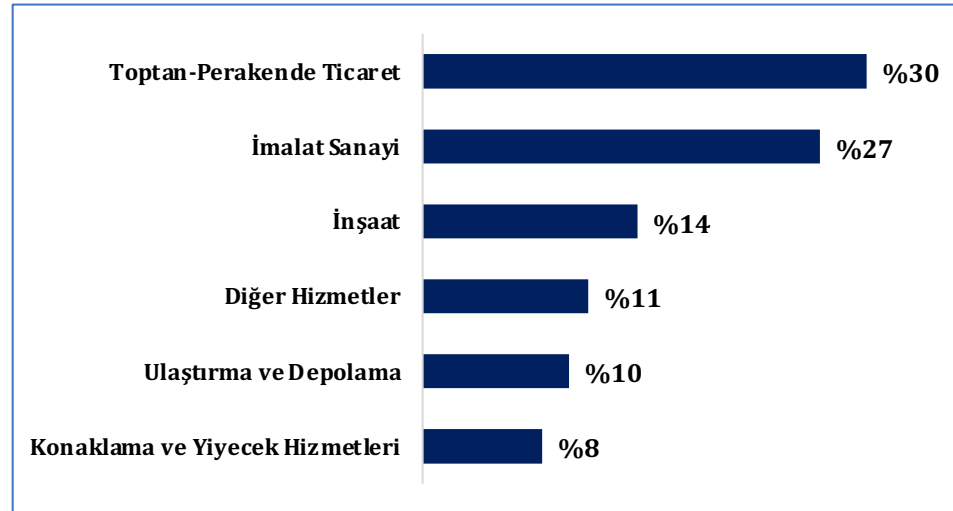
3. Bölüm: Gelecek Öngörüler, İhtiyaçlar ve Müdahale Öncelikleri

- Firmaların risk algıları, Covid-19'un iç ve dış talep krizi getirmesinin yanı sıra mali istikrarsızlık getirdiğini gösteriyor. İç talep yetersizliği firmaların %37'si, alacakların tahsil edilememesi %36'sı, kalifiye işgücü bulamama %35'i tarafından yüksek riskli görülüyor.
- Kalifiye iş gücü kaybına 2. çeyrek anketinde düşük risk atfedilmesi ancak istihdam kaybına paralel olarak bu riskin son çeyrekte yükselmesi dikkat çekiyor.
- Enflasyon işletmelerin performansını en fazla kısıtlayan faktör olarak görülüyor. Firmaların %54'ü enflasyonun faaliyetlerini kısıtladığını belirtiyor. Sokağa çıkma kısıtlamaları ise özellikle hizmet ve imalat için bir diğer kısıtlayıcı faktör olarak öne çıkıyor.
- İşletmelerin yarısı krizin etkileri konusunda çok endişeliyken sadece %36'sı salgının ikinci dalgasına tamamen hazırды. Hazır olmadıklarını söyleyen firmaların krizden daha fazla etkilendikleri göze çarpıyor.
- İşletmelerin %31'i önümüzdeki 6 ay içinde olumsuz etkilerin tamamen ortadan kalkacağını öngörürken %39'u bunun en az bir yıl alacağını düşünüyor.

Ankete katılan işletmelerin tanımlayıcı özellikleri (1)

- 21 Aralık 2020 - 15 Ocak 2021 tarihlerinde telefon yoluyla gerçekleştirilen ankette 12 farklı ilde çeşitli sektörlerde faaliyet gösteren 610 işletme Covid-19 krizi sonucu ortaya çıkan etkileri değerlendirmiştir.
- Anket katılımcılarının %30'u toptan-perakende ticaret, %27'si imalat sanayi, %14'ü inşaat, %11'i diğer hizmetler, %10'u ulaştırma ve depolama ve %8'i konaklama ve yiyecek hizmetleri sektöründe yer almaktadır. Sektör çeşitliliği anket sonuçlarını sektörel bazda incelemeye imkan tanımıştır. **(Şekil 1)** 2020 2. çeyrekte gerçekleştirilen ankette ise katılımcıların %37'si imalat, %29'u diğer hizmetler, %11'i toptan perakende ticaret sektöründeydi. Aynı ankette katılımcıların %4'ü konaklama ve yiyecek hizmetleri, %3'ü ulaştırma ve depolama sektöründeydi.
- Katılımcıların büyük bölümü mikro işletmeler ve KOBİ'lerdir. İstihdam sayısına göre, ankete katılan işletmelerin %34'ü mikro, %34'ü küçük, %23'ü ise orta ölçeklidir. Büyük ölçekli firmalar ise katılımcıların %9'unu oluşturmuştur. **(Şekil 2)** Benzer şekilde, 2. çeyrek anketinde firmaların %83'ünü mikro ve KOBİ'ler oluşturmaktaydı.
- Ankete katılan firmaların %77'si üç büyük ilde yer almaktadır. Firmaların %53'ü İstanbul, %12'si İzmir, %11'i Ankara firmasıdır. Diğer illerde* yer alan firmalar ise katılımcıların %23'ünü oluşturmaktadır. 2. çeyrek anketinde ise 3 büyük ildeki firmalar anketin %58'ini oluşturmaktaydı.
- Katılımcı firmaların %11'inde kadın çalışan yer almazken, firmaların genelinde kadın çalışan oranı Türkiye ortalaması olan %31'in altındadır. Bu oranın altında kadın çalışan oranına sahip işletmelerin oranı %47'dir. İşletmelerin %39'u %31-%50 arasında kadın çalışan oranına sahipken firmalar genelinde ortalama kadın çalışan oranı %34'tür. **(Şekil 3)** 2. çeyrek anketinde ise bu oran %31 seviyesindeydi.

Sektörlere göre dağılım (Şekil 1)

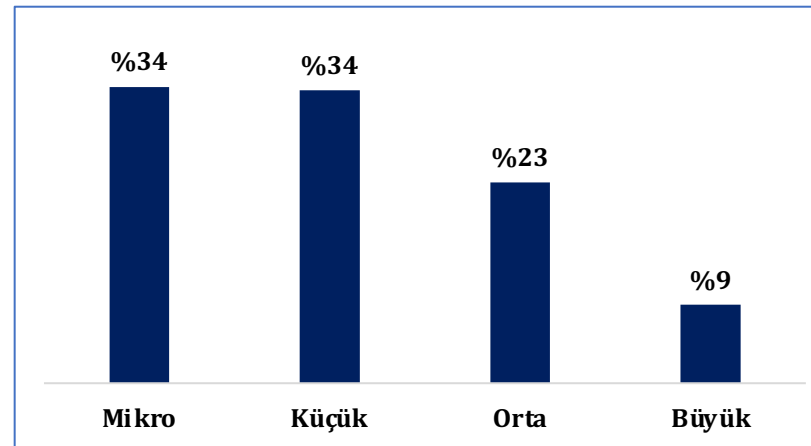

Firmaların bölgesel dağılımı

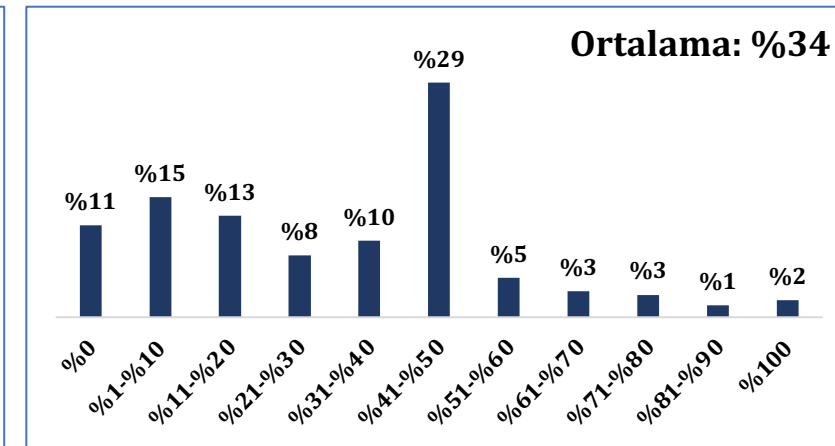
%77
Üç büyük il
(İstanbul, Ankara, İzmir)

%23
Diğer iller*

İşletme ölçeğine (çalışan sayısına) göre dağılım (Şekil 2)

Kadın çalışan oranına göre dağılım (Şekil 3)

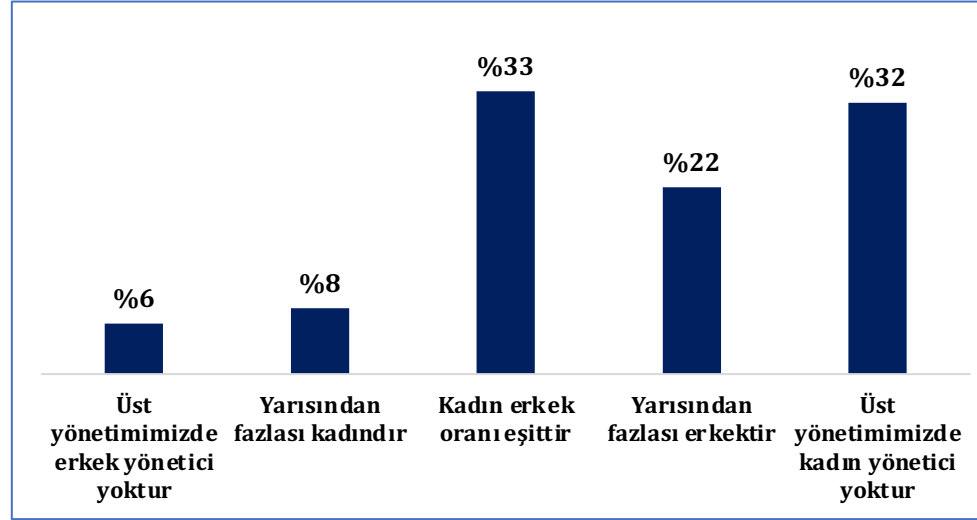
Ankete katılan işletmelerin tanımlayıcı özellikleri (2)

Farklı firma segmentlerinin Covid-19 krizinden nasıl etkilendiklerine ışık tutabilmek amacıyla anket kapsamında bazı tanımlayıcı sorular sorulmuştur. Buna göre:

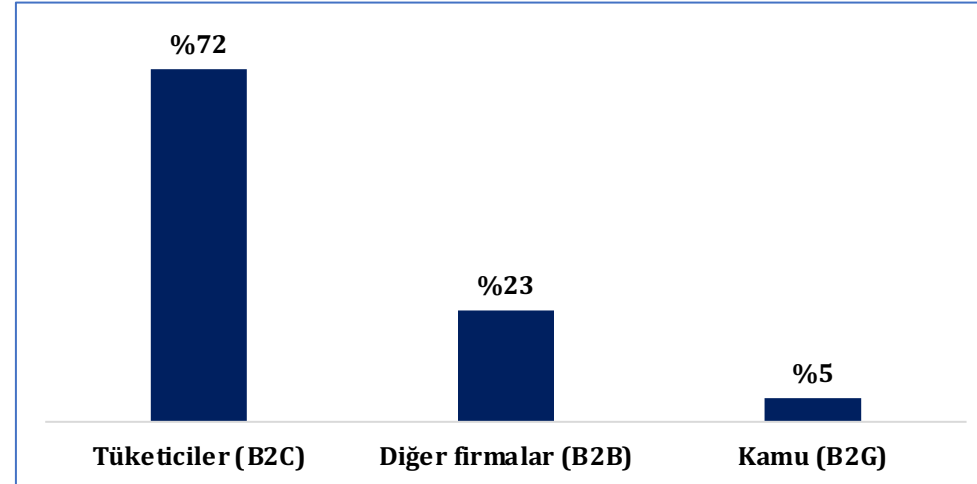
- Ankete katılan firmaların %14'ünde kadın yönetici sayısı erkek yöneticilerden fazladır (yöneticilerinin yarısından fazlası ve tamamı kadın olan firmalar). Firmaların %33'ünün yönetimindeki kadın erkek oranı eşitken yöneticilerinin yarıdan fazlası erkek olan firmaların oranı %54'tür. **(Şekil 4)**
- Firmaların %72'sinin müşterilerinin çoğu tüketicilerden oluşmaktadır. %23'lük kesim yoğun olarak diğer firmalara mal ve ürün satışı yaparken firmaların %5'i satışlarını ağırlıklı olarak kamuya yapmaktadır. **(Şekil 5)**
- Anket katılımcılarının %22'si ihracat yapan firmalardır. Bu oran imalat sanayi firmalarında %38, toptan-perakende ticaret firmalarında ise %19'dur.
- Firmaların %23'ü internet üzerinden mal veya hizmet satışı (e-ticaret) yapmaktadır. Bu oran toptan-perakende ticaret sektöründe %27'ye, imalat sanayide %23'e yükselmektedir.

Not: Örneklem sonucu elde edilen anket verisinden genel kitleyi temsil eden değerlere ulaşabilmek için sonuç grafiklerinde ölçek ve sektör bilgileri ile hesaplanmış ağırlıklar kullanılmaktadır.

Üst yönetimin cinsiyet dağılımı (Sekil 4)

Müşteri kitlesine göre dağılım (Sekil 5)

İhracat yapanların dağılımı

**Firmaların
%22'si**

**İmalat sanayinin
%38'i**

**Toptan-Perakendenin
%19'u**

İhracat yapıyor

E-ticaret yapanların dağılımı

**Firmaların
%23'ü**

**İmalat sanayinin
%23'ü**

**Toptan-Perakendenin
%27'si**

e-ticaret yapıyor

**E-ticaret cirosunun toplam
ciro içindeki payı %13**

Bölüm 1:

Covid-19 Krizinin

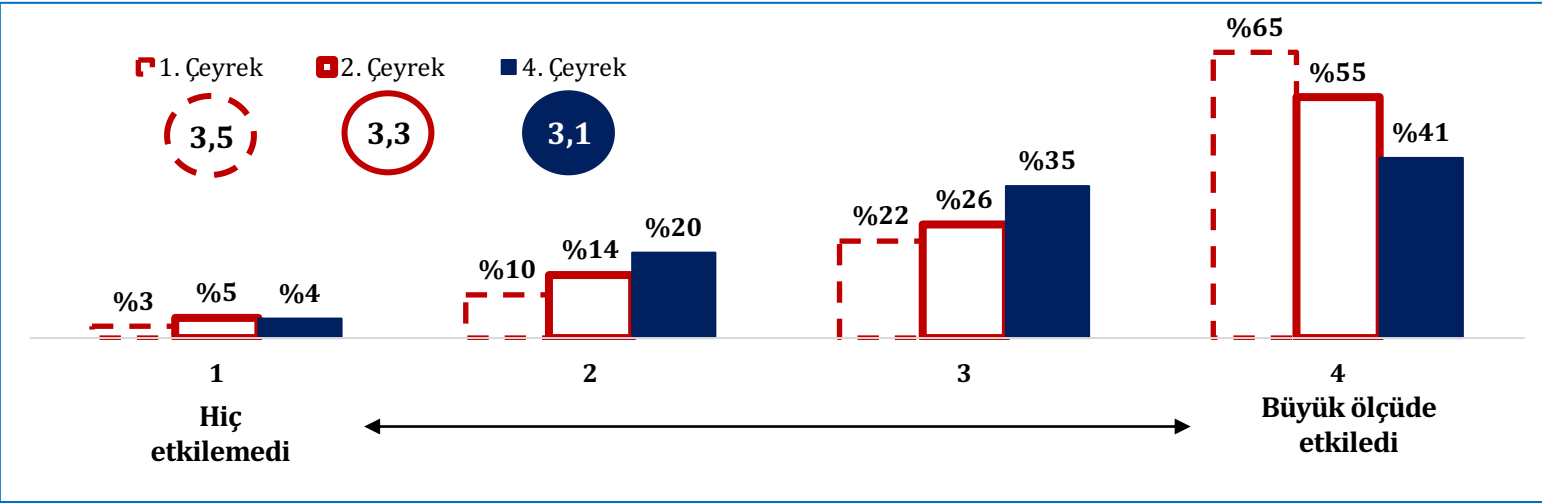
İşletmeler Üzerindeki Etkileri

Covid-19 etkisi kısmen hafifliyor gibi görünse de mikro ve küçük ölçekli firmalarda kronikleşiyor.

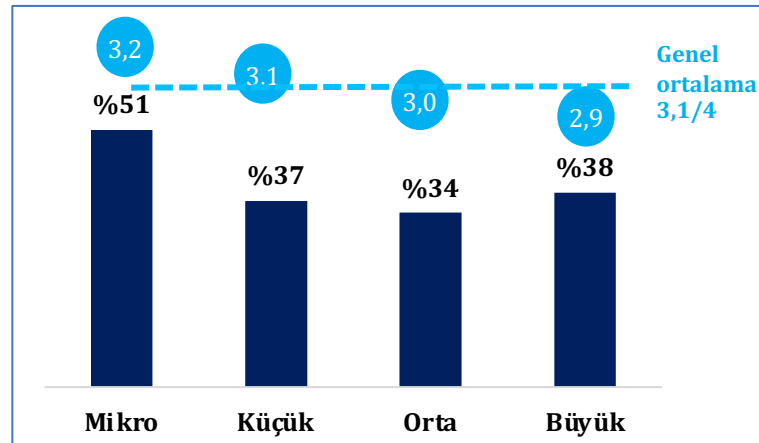
Küçük ölçekliler, imalat, ulaştırma ve turizm ortalamadan daha olumsuz etkileniyor.

- 2020 4. çeyrek sonunda firmaların %41'i Covid-19 krizinin kendilerini büyük ölçüde etkilediğini (4 üzerinden 4), %35'i ise etkilediğini (4 üzerinden 3) dile getirmiştir. **(Şekil 6)**
- Covid-19 krizinden etkilenme düzeyi 1. çeyrek anketinde ortalama 3,5, 2. çeyrekte 3,3, 4. çeyrekte ise 3,1 olarak sistematik bir şekilde gerilemiştir. Bu süreçte, "büyük ölçüde etkiledi" diyenlerin oranı %65'ten %41'e gerilerken, 4'lük skalada 3 yanıtı verenlerin oranı %22'den %35'e yükselmiştir. **(Şekil 6)**
- Özellikle mikro ve küçük ölçekli firmalar Covid-19 krizinin etkisini daha fazla hissetmektedir. Firmaların etkilenme düzeyi mikro ölçekli firmalarda 3,2'ye yükselirken, büyük ölçekli firmalarda 2,9'a gerilemektedir. Covid-19 krizinden büyük ölçüde etkilendik diyen firmaların oranı genelde %41'ken mikro firmalar için bu oran %51'e çıkmaktadır. Benzer durum 2. çeyrek anketinde de ortaya çıkmıştı. Mayıs 2020'de gerçekleştirilen bu ankette firmaların %50'si büyük ölçüde etkilendiğini dile getirirken mikro ölçekli firmalarda bu oran %69'a yükselmişti. **(Şekil 7)**
- Etkilenme düzeyindeki değişimler sektörler arasında da dikkat çekiyor. Büyük ölçüde etkilendik diyen firmaların oranı imalat sanayi ve ulaştırma-depolama sektörlerinde %50'ye, konaklama ve yiyecek hizmetleri sektöründe ise %47'ye çıkmaktadır. 2. çeyrek anketinde ise konaklama ve yiyecek hizmetleri sektöründeki firmaların %98'i büyük ölçüde etkilendiğini belirtmişti. Aynı ankette, imalat sektöründe bu oran sırasıyla %41'di.
- Diğer hizmetler ve toptan-perakende ticaret sektörlerinde ise bu oran %38'dir. 2. çeyrek anketinde bu oranlar sırasıyla %44 ve %63'tü. 4. çeyrekte görece en az etkilenen sektör inşaat sektörü olmuştur. İnşaat sektöründeki firmaların %26'sı büyük ölçüde etkilendiğini dile getirmiştir. **(Şekil 8)**

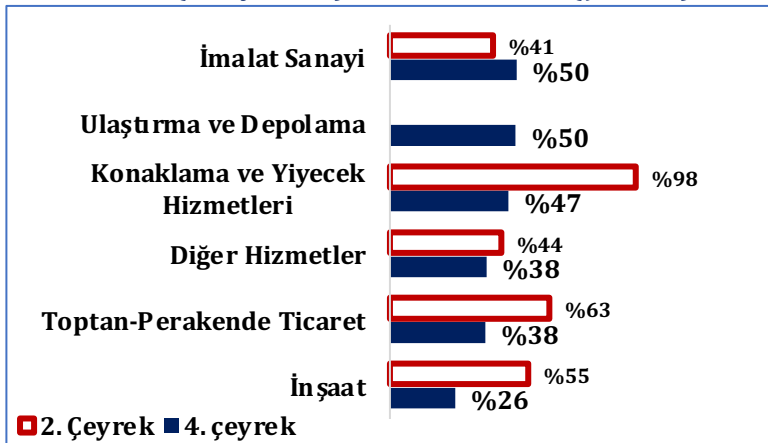
Covid-19 krizi firmanızı ne derecede etkiledi? (Şekil 6)

Firma ölçeğine göre Covid-19 krizinden büyük ölçüde etkilenen (4 diyenler) firma oranları (Şekil 7)

Sektörlere göre Covid-19 krizinden büyük ölçüde etkilenen (4 diyenler) firma oranları (Şekil 8)

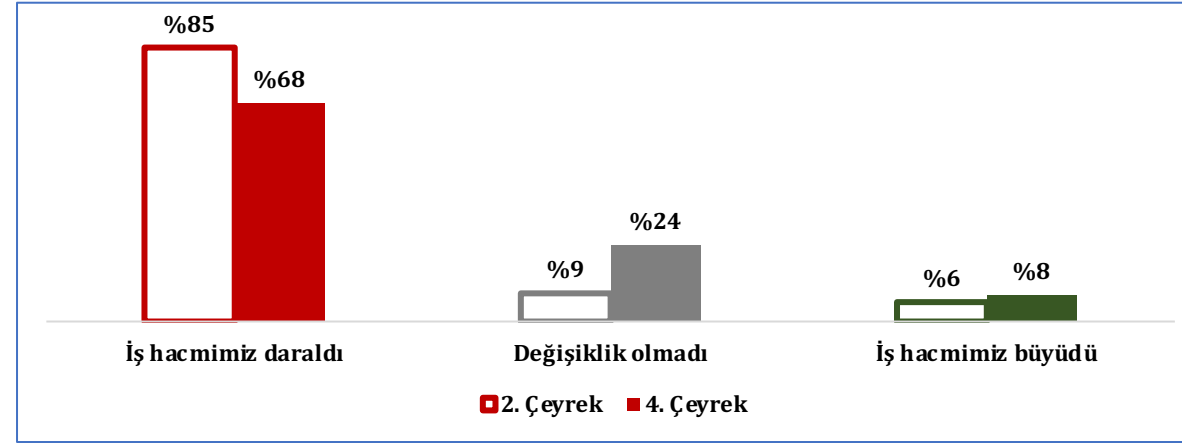
Ulaştırma ve depolama sektörü için 2. çeyrek anketinde gözlem sayısı yetersizdir.

İstihdam üzerindeki olumsuz etkilerin yılın sonuna doğru arttığı görülüyor.

Firmalar, yaşadıkları daralmanın öncelikli nedeni olarak Covid-19 krizini görüyor.

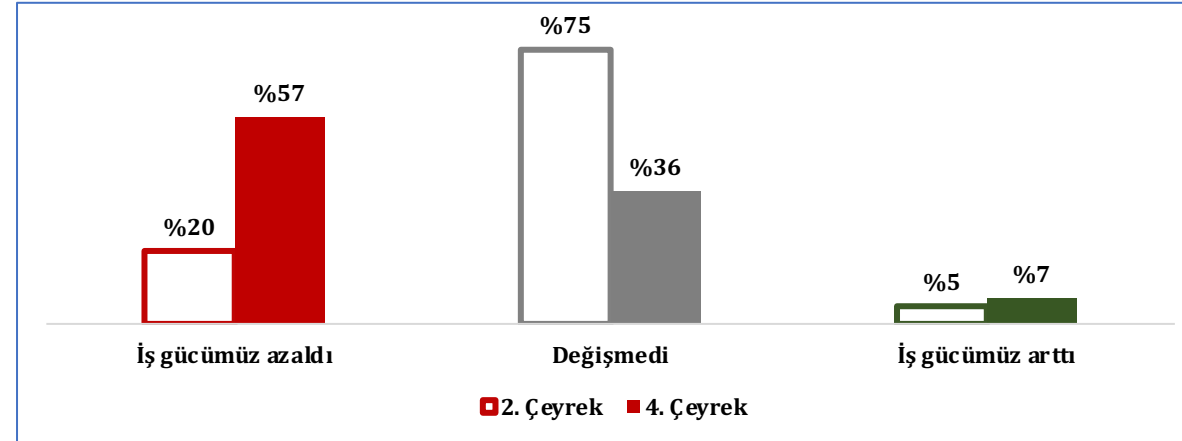
- 2020 4. çeyrekte, firmaların %68'i geçen yılın aynı dönemine göre iş hacimlerinin daraldığını belirtmiştir. Bu oran 2. çeyrek anketinde %85'ti. Değişiklik olmadığını söyleyenlerin oranı ise 2. çeyrekte %9'dan %24'e çıkmıştır. İş hacmi büyüdü diyen firmaların oranı ise 2. çeyrekte %6, 4. çeyrekte %8 ile olmuştur. **(Şekil 9).**
- Firmaların %90'ı iş hacmi azalışının nedeni olarak Covid-19 krizinin etkilerini işaret etmiştir.
- Covid-19 krizinin getirdiği iş hacmi daralması devam ettikçe işgücü kayıplarının arttığı görülmektedir. 4. Çeyrekte firmaların %57'si işgücünün azaldığını belirtirken, 2. çeyrekte bu oran %20 seviyesindeydi. İş gücünün değişmediğini söyleyen firmaların oranı ise 2. çeyrekte %75'ken 4. çeyrekte %36'dır **(Şekil 10).**
- Firmaların %85'i işgüçlerinde yaşadıkları kaybı Covid-19 krizinin etkileriyle ilişkilendirmiştir. Ankete katılan firmalardan işgücü ve ciro kayıplarına sebep olabilecek (i) COVID-19 etkileri (ii) COVID-19 dışındaki ekonomik faktörler, (iii) Şirketin kendi sorunları, (iv) Sektördeki rekabet koşulları şıklarından en önemli paya sahip olanı seçmeleri istenmiştir. Fakat burada büyük çoğunluk COVID-19 etkilerini öne çıkarmış diğer şıklar düşük kalmıştır.

2. ve 4. çeyreklerde firmaların geçen yılın aynı çeyreğine göre iş hacmi değişimleri (Şekil 9)

Firmaların **%90'ı**
iş hacimlerindeki
daralmayı Covid-19
etkilerine bağlıyor

2. ve 4. çeyreklerde firmaların geçen yılın aynı çeyreğine göre işgücü değişimleri (Şekil 10)

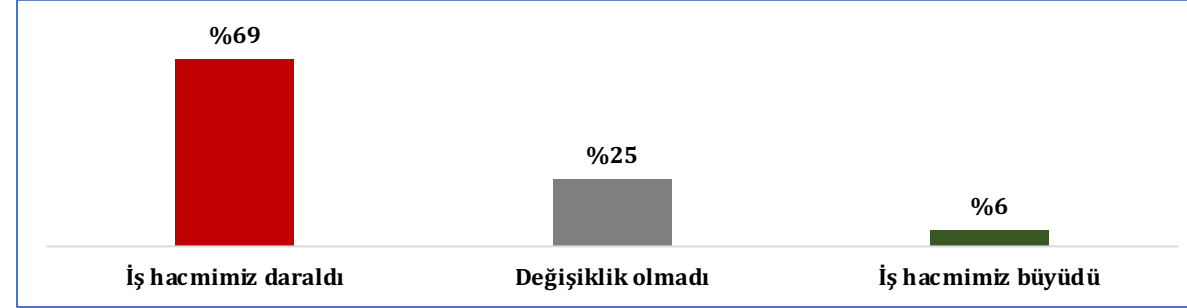
Firmaların **%85'i**
işgüçlerindeki azalmayı
Covid-19 etkilerine
bağlıyor

Kadın çalışanların yoğun olduğu firmalarda iş hacmi ve istihdam azalması yoğun şekilde gözlemleniyor.

Kadın çalışan oranı %50'den fazla olan firmalar, yaşadıkları daralmanın öncelikli nedeni olarak Covid-19 krizini görüyor.

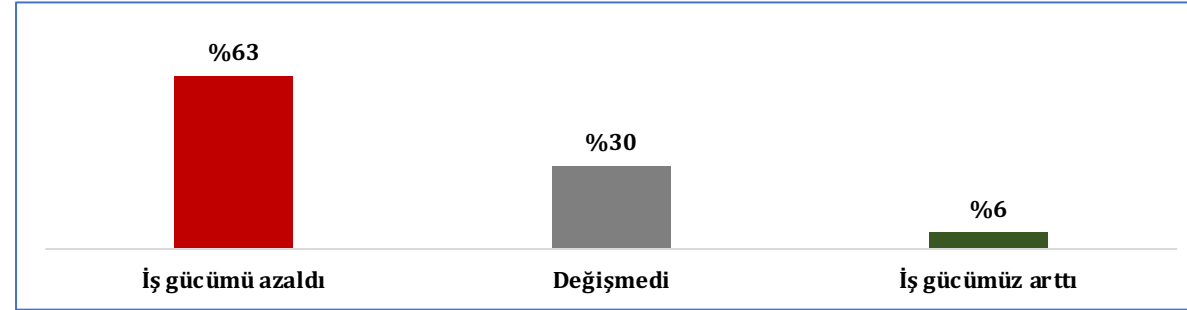
- Kadın çalışan yoğun (kadın çalışan oranı %50'den fazla) firmalarda iş hacmi ve istihdam daralması daha yoğun şekilde görülüyor.
- 4. çeyrekte, kadın çalışan oranı %50'den fazla olan firmaların %69'u geçen yılın aynı dönemine göre iş hacimlerinin daraldığını belirtmiştir. %25'i değişiklik olmadığını belirtirken %6'sı iş hacimlerinin arttığını ifade etmiştir. **(Şekil 11)**.
- Kadın çalışan oranı %50'den fazla olan firmaların %96'sı iş hacmi azalışının nedeni olarak Covid-19 krizinin etkilerini işaret etmiştir.
- Kadın çalışan oranı %50'den fazla olan firmaların %63'ü işgücünün azaldığını belirtirken, %30'u iş gücünün değişmediğini, %6'sı iş gücünün arttığını belirtmiştir. **(Şekil 12)**.
- Kadın çalışan oranı %50'den fazla olan firmaların %92'si işgüçlerinde yaşadıkları kaybı Covid-19 krizinin etkilerine bağlıyor.
- Kadın çalışan oranı %50'den fazla olan ve iş hacmi %50'den fazla azalan firmaların oranı %35'tir. Aynı şekilde istihdamı %50'den fazla azalan kadın yoğun firmaların oranı %34'tür.
- Kadın çalışan oranı %30-%70 arasında olan firmaların* cinsiyete göre istihdam azalmalarına bakıldığında erkek çalışan sayısı daha fazla azalan firma oranı %6'dır. Kadın çalışan sayısı daha fazla azalan firma oranı %13 olmuştur. Her iki cinsiyetin de neredeyse aynı oranda azaldığını söyleyen firma oranı ise %81'dir. **(Şekil 13)**

Kadın çalışan oranı %50'den fazla olan firmaların geçen yılın aynı çeyreğine göre iş hacmi değişimleri (Şekil 11)

Kadın çalışan oranı %50'den fazla olan firmaların **%96'sı** iş hacimlerindeki daralmayı Covid-19 etkilerine bağlıyor

Kadın çalışan oranı %50'den fazla olan firmaların geçen yılın aynı çeyreğine göre iş gücü değişimleri (Şekil 12)

Kadın çalışan oranı %50'den fazla olan firmaların **%92'si** işgüçlerindeki azalmayı Covid-19 etkilerine bağlıyor

Kadın çalışan oranı %30-%70 arasında olan firmalarda işgücü kaybının cinsiyete göre değişimi (Şekil 13)

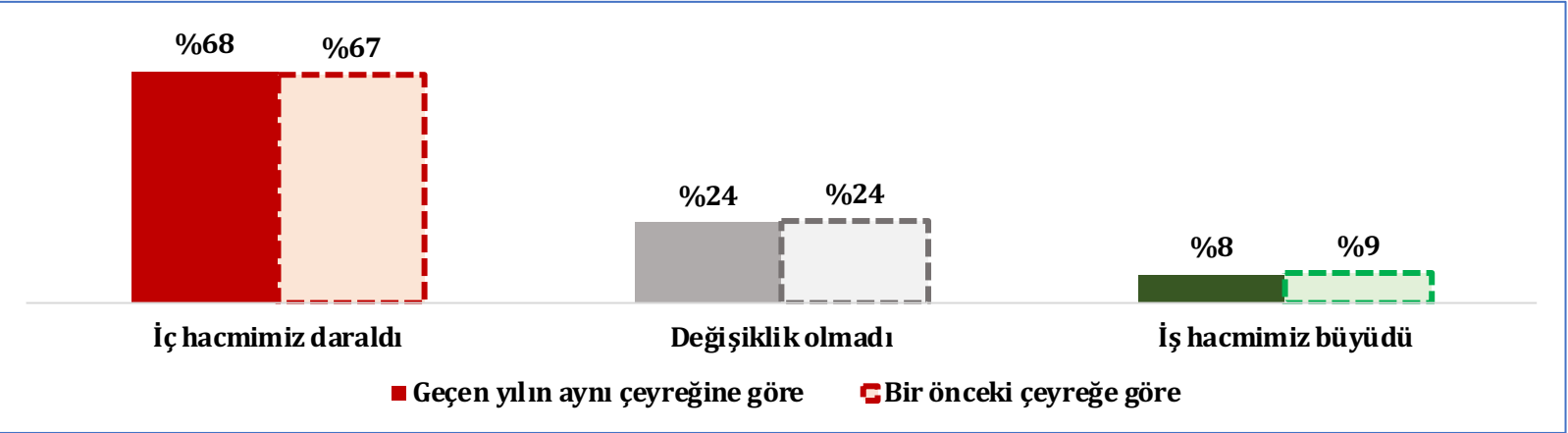

* Gruplama, sonuçları cinsiyet dağılımının dengeli olduğu firmalar açısından incelemek amacıyla yapılmıştır.

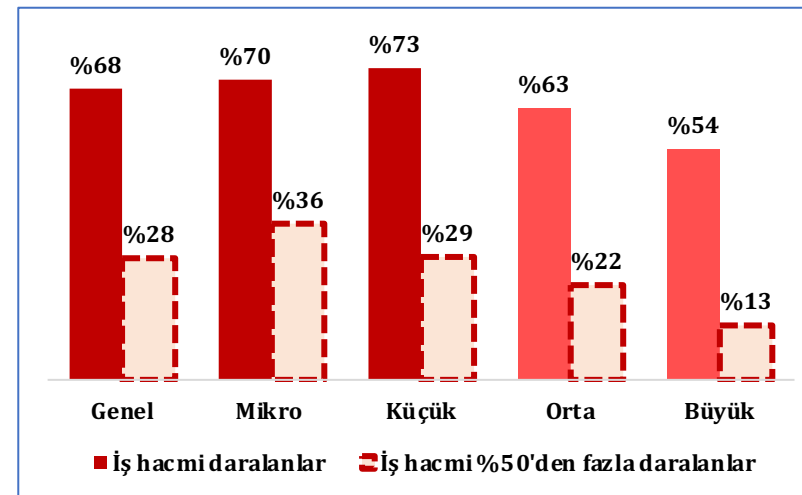
Geçen yılın aynı çeyreğine (Covid-19 öncesi) göre mikro ve küçük ölçekli işletmelerin %70'inde ciro daralması görülüyor. Büyük işletmelerde bu oran %54'e düşüyor.

- 2020 4. çeyrek anketi katılımcılarının %68'i geçen yılın aynı çeyreğine göre iş hacimlerinin daraldığını dile getirmiştir. %24'lük kesim bir değişiklik olmadığını söylerken katılımcıların %8'i iş hacimlerinin büyüdüğünü belirtmiştir. **(Şekil 14)**
- Firmaların faaliyetlerinde son bir yılda yaşanan daralmanın son çeyrekte de devam ettiği görülmektedir. Firmaların %67'si faaliyetlerinin bir önceki çeyreğe göre daraldığını belirtmiştir. **(Şekil 14)**
- İşletmelerin %28'inin ise iş hacimleri bir önceki yıla göre %50'nin üzerinde daralmıştır. **(Şekil 15)**
- Mikro ve küçük ölçekli firmalar için iş hacmi daralmasının genel ortalamasının üzerinde olduğu görülmektedir. Mikro ölçeklilerin %70'i, küçük ölçeklilerin %73'ü iş hacimlerinin daraldığını söylerken orta ölçeklilerde bu oran %63'e, büyük firmalarda ise %54'e düşmektedir. Benzer durum iş hacimlerinin %50'den fazla daraldığını söyleyen firmalarda da ortaya çıkmaktadır. Mikro firmaların %36'sı iş hacimlerinin %50'den fazla azaldığını söylerken küçük ölçekliler için bu oran %29'a, orta ölçekliler için %22'ye, büyükler için ise %13'e düşmektedir. **(Şekil 15)**
- Ulaştırma ve depolama sektöründeki firmaların %85'i, toptan-perakende ticaret sektöründekilerin %72'si, konaklama ve yiyecek hizmeti firmalarının ise %71'i iş hacimlerinin geçen yıla göre daraldığını söylemiştir. Konaklama ve yiyecek sektöründeki firmaların %44'ü, toptan-perakende ticaret sektöründekilerin ise %36'sı cirolarının %50'den fazla azaldığını belirtmiştir. Bu üç sektördeki daralma genel ortalamasının üzerinde olması dikkat çekmektedir. **(Şekil 16)**
- İş hacmi %50'den fazla azalan kadın çalışan yoğun (kadın çalışan oranı %50'den fazla) firmaların oranı %35'tir.

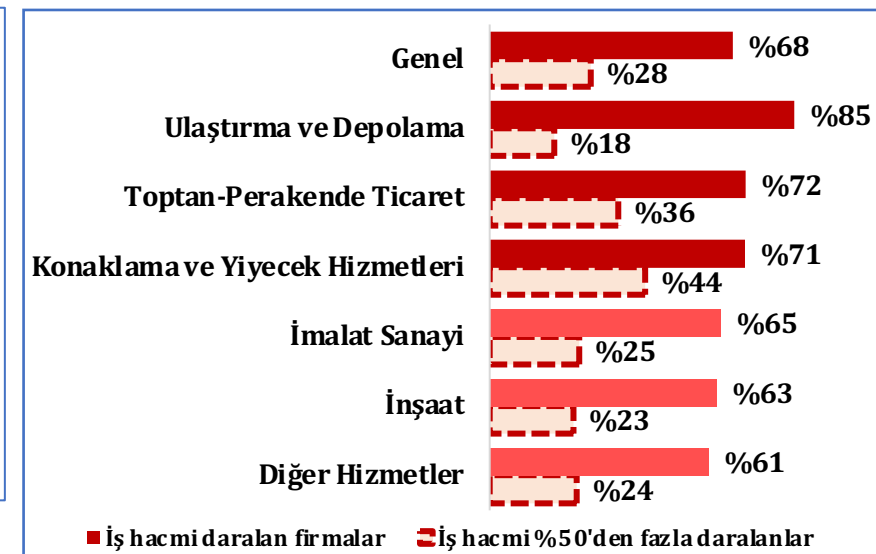
Bir önceki çeyreğe ve geçen yılın aynı dönemine göre iş hacminiz (cironuz) nasıl değişti? (Şekil 14)

Firma ölçeğine göre iş hacmi daralanlar, geçen yıla göre (Şekil 15)

Geçen yılın aynı dönemine göre iş hacminiz Daraldı diyenler (Şekil 16)

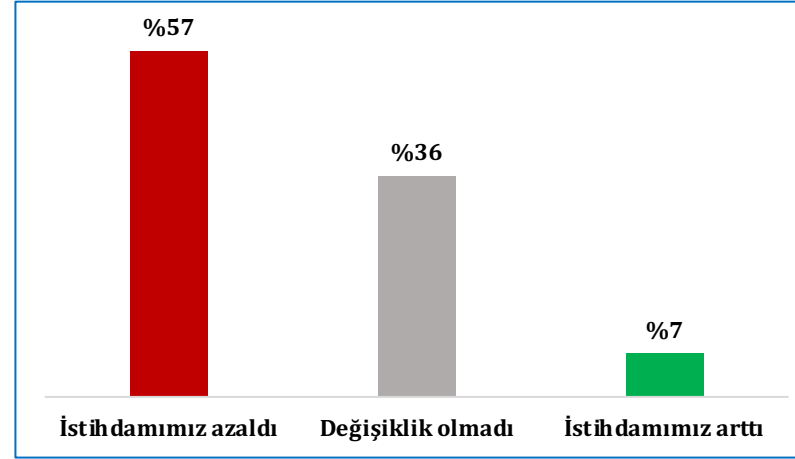

İşletmelerin iş hacmindeki daralma istihdama da yansıyor.

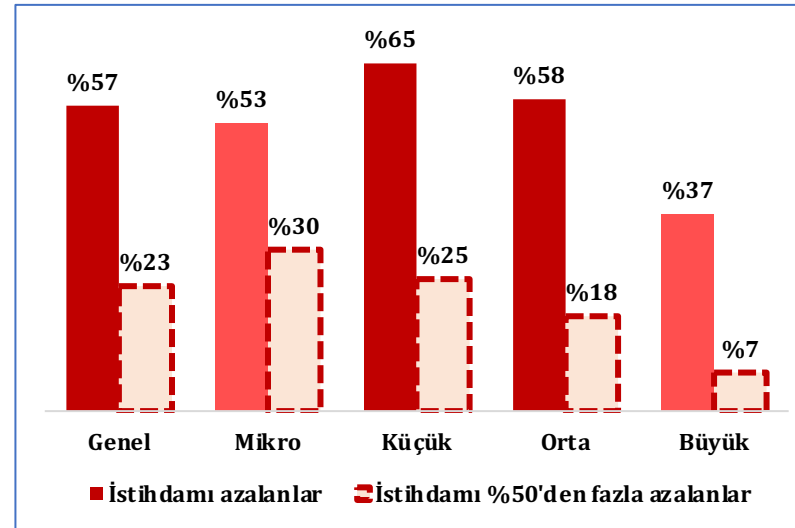
2020'de işletmelerin %57'sinde istihdam kayıpları yaşanırken, sadece %7'sinde istihdam arttı.

- Firmaların %57'si geçen yılın aynı çeyreğine göre işgüçlerinin (istihdam) azaldığını dile getirmiştir. Firmaların %36'sı işgüçlerinde bir değişiklik olmadığını söylerken %7'si artış olduğunu belirtmiştir. **(Şekil 17)**
- Üç büyük ilde yer alan firmaların %54'ü istihdamının azaldığını, %21'i ise istihdamının %50'den fazla azaldığını dile getirmiştir. Diğer illerdeki etki ise daha olumsuzdur. Bu illerde istihdam kaybı yaşayanların oranı %64, %50'den fazla istihdam kaybı yaşayanların oranı ise %30'dur. **(Şekil 18)**
- İstihdamlarının %50'den fazla azaldığını söyleyen firmaların oranı işletmeler genelinde ise %23'tür. **(Şekil 19)**
- Mikro ölçekli firmaların %53'ü, küçük ölçekli firmaların ise %65'i istihdam kaybı yaşamıştır. Mikro ve küçük ölçekli firmalarda %50'den fazla işgücü kaybeden firmaların oranı sırasıyla %30 ve %25'ken orta ve büyük ölçekli firmalarda bu oran %18 ve %7'e düşmektedir. **(Şekil 19)**
- Ulaştırma ve depolama sektöründeki firmaların %74'ü iş gücü kaybı yaşadığını söylerken %50'den fazla işgücü kaybedenlerin oranı %17'dir. Konaklama ve yiyecek hizmetleri sektöründeki firmaların ise %56'sı istihdam kaybı yaşarken %50'den fazla istihdam kaybedenlerin oranı %31'dir. **(Şekil 20)**
- İş gücü %50'den fazla azalan kadın çalışan yoğun (kadın çalışan oranı %50'den fazla) firmaların oranı %34'tür.

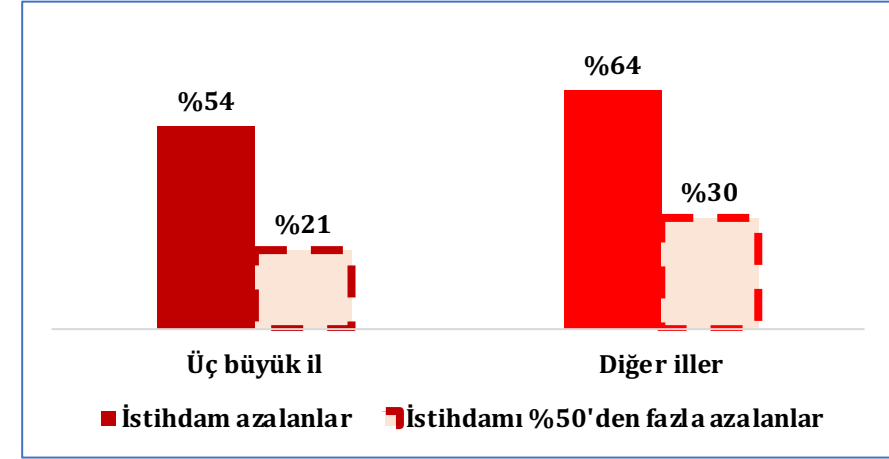
Geçen yılın aynı dönemine göre işgücünüz (istihdamınız) nasıl değişti? (Şekil 17)

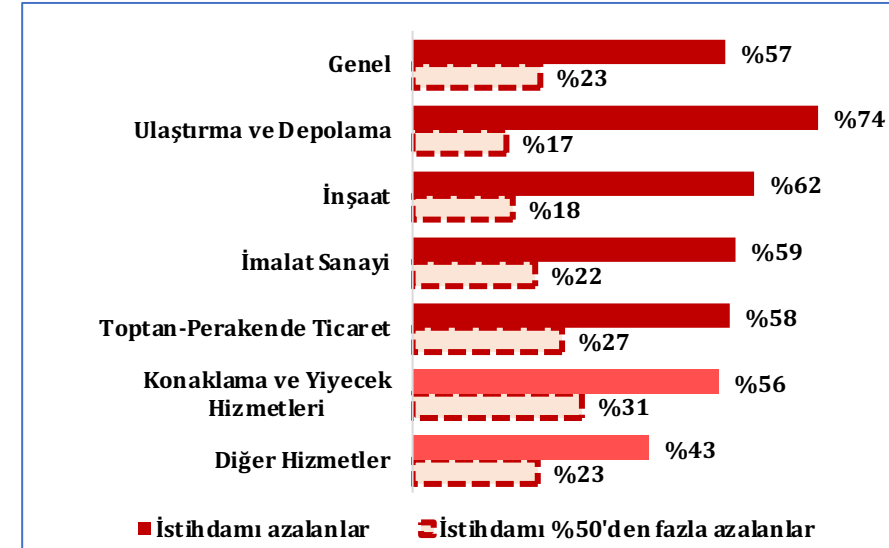
Firma büyüklüğüne göre işgücü (istihdamı) azalan firmalar (Şekil 19)

Bölgesel ayrıma göre işgücü (istihdamı) azalan firmalar (Şekil 18)

Sektörlere göre işgücü (istihdamı) azalan firmalar (Şekil 20)

Zorunlu ödemelerde yaşanan güçlükler özellikle mikro ölçekli işletmelerde krizin etkisini derinleştiriyor.

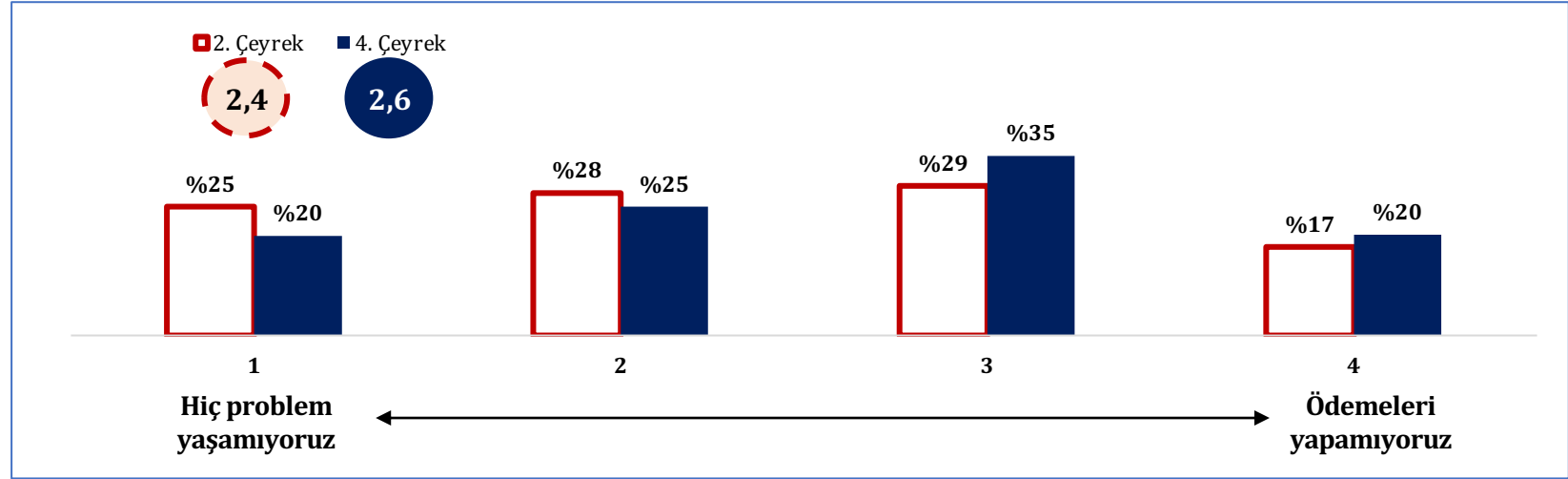
Firmaların %55'i zorunlu ödemelerde güçlük çekiyor. Bu oran 2020 2. çeyreğinde %46'ydı.

- 2020 4. çeyrek sonunda firmaların %20'si ödemeleri tamamen yapamadığını (4 üzerinden 4), %35'i ise zorlandığını (4 üzerinden 3) dile getirmiştir. İşletmelerin %45'i problem yaşamadığını dile getirirken genel zorlanma düzeyi 2. çeyrek anketine kıyasla artarak 4 üzerinden ortalama 2,4'ten 2,6'ya yükselmiştir. (Şekil 21)

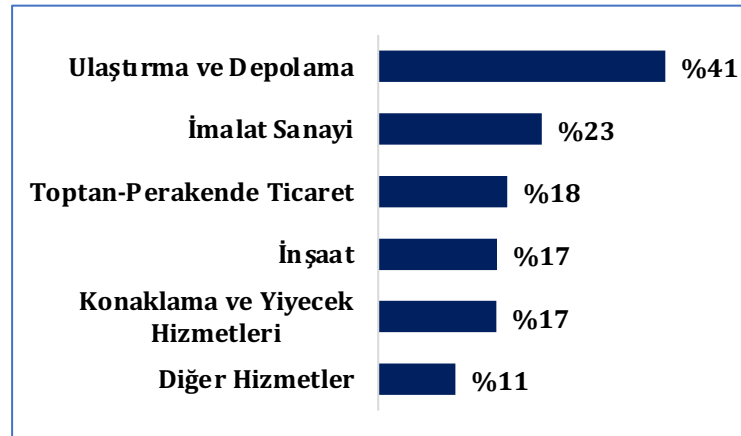
- Maaş, vergi, kira, fatura gibi zorunlu ödemeleri yapmakta bazı sektörler daha fazla zorlanmaktadır. Ulaştırma ve depolama sektöründeki firmaların %41'i, imalat sanayi firmalarının ise %23'ü ödemeleri yapamadıklarını söylerken diğer hizmetler sektörü en az zorlanan sektördür. (Şekil 22)

- Mikro ve küçük ölçekli firmaların ödemeler konusunda daha kırılgan olduğu görülmektedir. Firmaların zorunlu ödemelerde zorlanma düzeyi mikro ve küçük firmalarda sırasıyla 4 üzerinden ortalama 2,8 ve 2,6'dır. Firma genelinde 2,6 olan bu ortalama, orta ölçekli firmalar için 2,3'e, büyük ölçekliler ise %1,7'ye düşmektedir. Mikro ölçekli firmaların %30'u ve küçük ölçekli firmaların %19'u zorunlu ödemeleri yapamadığını belirtmiştir. Bu oran büyük firmalarda %5 seviyesindedir. (Şekil 23)

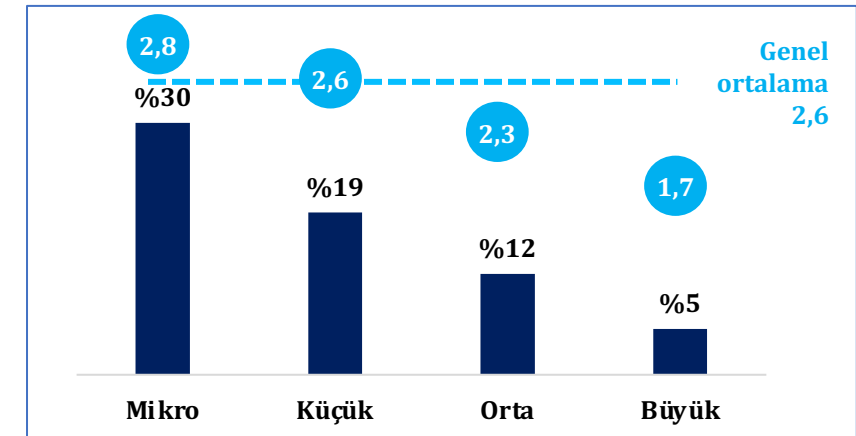
Maaş, vergi, kira, fatura gibi zorunlu ödemelerinizi gerçekleştirmekte problem yaşıyor musunuz? (Lütfen 1-4 aralığında belirtiniz.) (Şekil 21)

Sektörlere göre "zorunlu ödemeleri yapamıyoruz" diyenlerin (4 diyenler) oranı (Şekil 22)

Firma büyüklüğüne göre zorunlu ödemelerde problem yaşayanların (4 diyenler) oranı (Şekil 23)

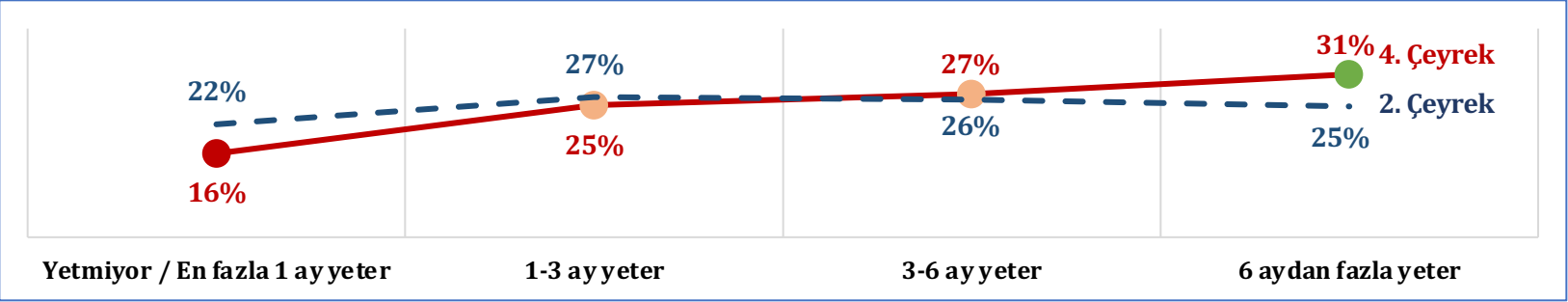

Covid-19 krizinin devamı durumunda firmaların %68'inin sermayesi en fazla 6 ay daha yeterli olabilir.

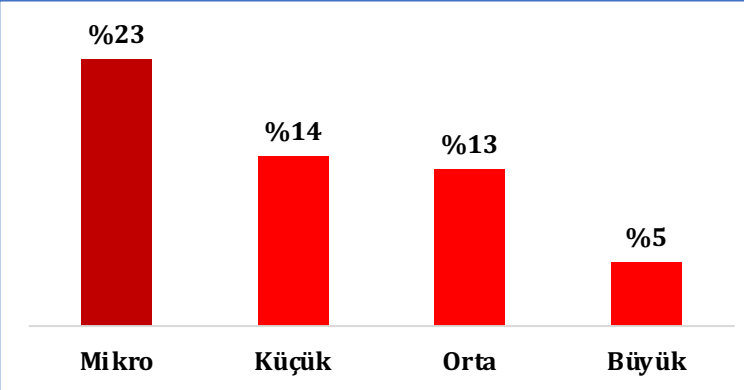
İhracat ve e-ticaret yapabilen firmaların sermaye yapılarının daha iyi olduğu görülüyor.

- Firmaların %41'i Covid-19 krizinin devamı durumunda sermayelerinin en fazla 3 ay daha yeterli olacağını söylemiştir. En fazla 6 ay yeterli olacağını söyleyen firmaların oranı ise %68'dir. Bu oran 2. çeyrek anketinde %75'ti. Öte yandan %16'lık bir kesim sermayelerinin zaten yetmediğini ya da en fazla bir ay daha yeteceğini belirtmiştir. **(Şekil 24)**
- Sermayesinin en fazla bir ay daha yeterli olacağını söyleyen firmalar büyük firmaların %5'ini oluştururken mikro ölçekli firmalarda bu oran %23'e çıkmaktadır. **(Şekil 25)**
- Konaklama ve yiyecek hizmetleri sektöründeki firmaların %23'ü sermayesinin en fazla bir ay daha yeteceğini söylerken ulaştırma ve depolama sektöründe bu oran %5'tir. **(Şekil 26)**
- Müşterilerinin çoğunu kamu kesimi oluşturan firmalarda sermayesinin en fazla bir ay yeterli olacağını söyleyenlerin oranı %29'a çıkmaktadır. Zorunlu ödemelerini yapmakta zorluk çeken firmalarda ise bu oran %27'dir. **(Şekil 27)**
- Tüm firmaların %31'i sermayesinin altı aydan fazla yeterli olacağını belirtirken bu oran ihracat yapanlar için %43'e, e-ticaret yapanlar için ise %42'ye yükselmektedir. **(Şekil 28)**

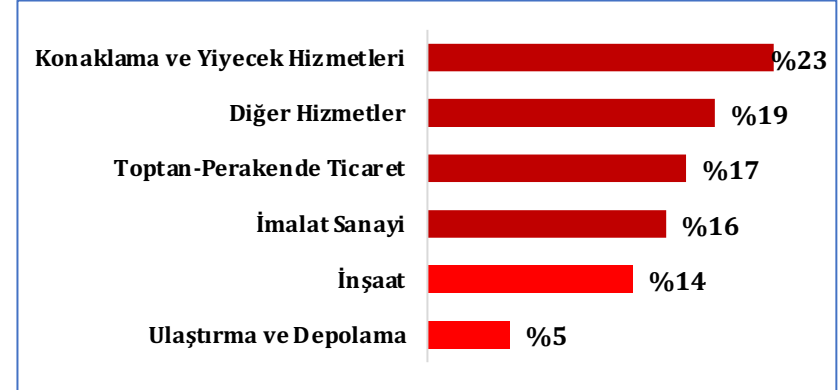
Covid-19 krizinin devam etmesi durumunda firmanızın işletme sermayesi ne kadar süre yeterli olur? (Şekil 24)

Firma büyüklüğüne göre sermayesi en fazla 1 ay yeter diyenlerin oranı (Şekil 25)

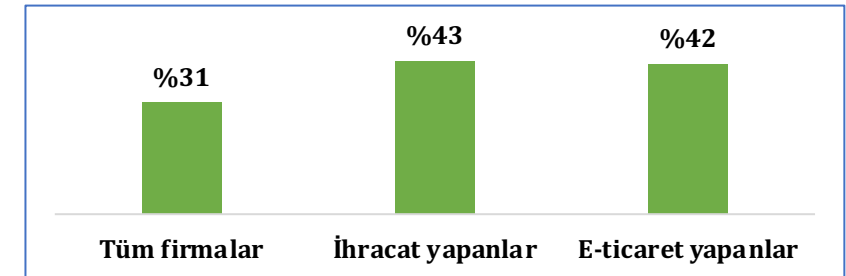
Sektörlere göre en fazla 1 ay yeter diyenlerin oranı (Şekil 26)

Sermayemiz en fazla 1 ay yeter diyenler (Şekil 27)

Sermayemiz 6 aydan fazla yeter diyenler (Şekil 28)

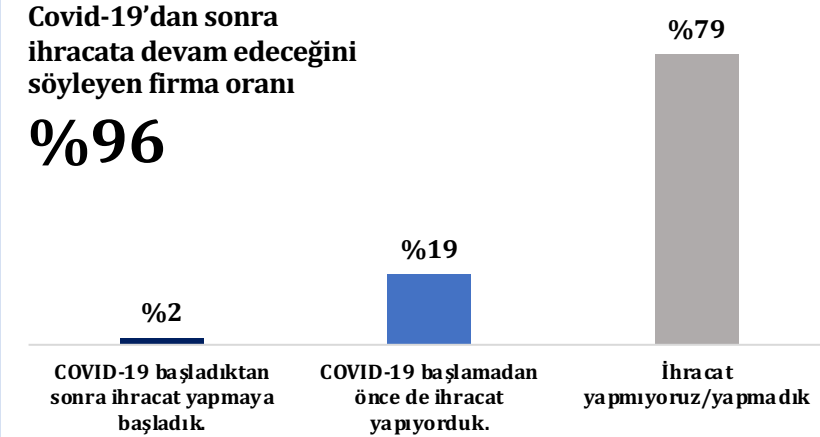
Bölüm 2:

Uyum Stratejileri ve Devlet Destekleri

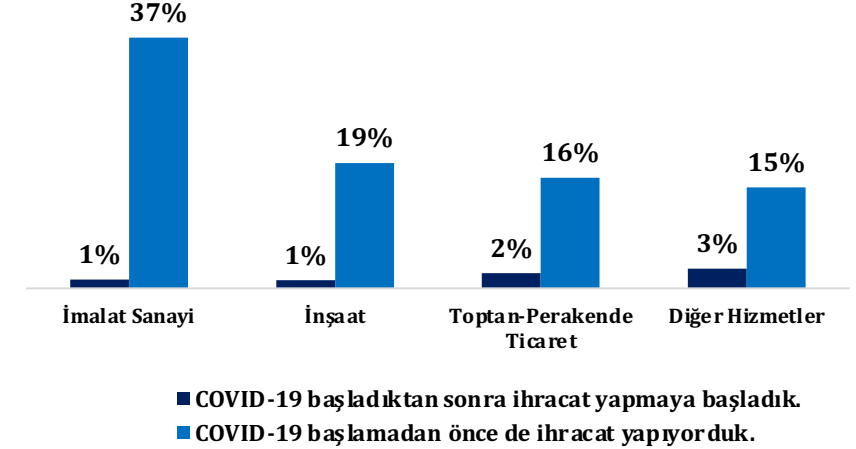
Dış talebin daralması firmaların genelinde ihracat kayıplarına yol açarken ihracat yapan firmaların yalnızca %15'inin 2020'de ihracatlarını artırdığı görülüyor.

- Firmaların %21'i ihracat yaparken %19'u Covid-19 öncesinde de ihracat yaptığını belirtmiştir. Covid-19 sonrasında ihracat yapmaya başlayan firmaların oranı %2'dir. **(Şekil 29)**
- İhracatçı firma oranının en yüksek olduğu sektör imalat sanayi sektörüdür. Bu sektördeki firmaların %38'i ihracat yaparken %37'si Covid-19 öncesinde de ihracat yaptığını söylemiştir. İnşaat sektöründeki firmalarının ise %19'u yapmaktadır. Diğer hizmetler ve toptan-perakende sektörleri ile birlikte bu dört sektör anketteki ihracatçı firmaların %96'sını kapsamaktadır. **(Şekil 30)**
- İhracatçı firmaların %50'sinin ciroları içindeki ihracat payı azalırken sadece %15'inin ciro su içindeki ihracat payı artmıştır. **(Şekil 31)**
- İmalat sanayi firmalarının %22'si Covid-19 krizi sonrasında ciroları içindeki ihracat payının arttığını belirtmiştir. Toptan ve perakende ticaret sektöründe ise firmaların yalnızca %12'si ihracat payının arttığını söylemiştir. **(Şekil 32)**
- İhracat pazarında yaşanan daralmaya karşın ihracatçı firmaların %96'sı Covid-19 krizinden sonra ihracat yapmaya devam edeceklerini dile getirmiştir.

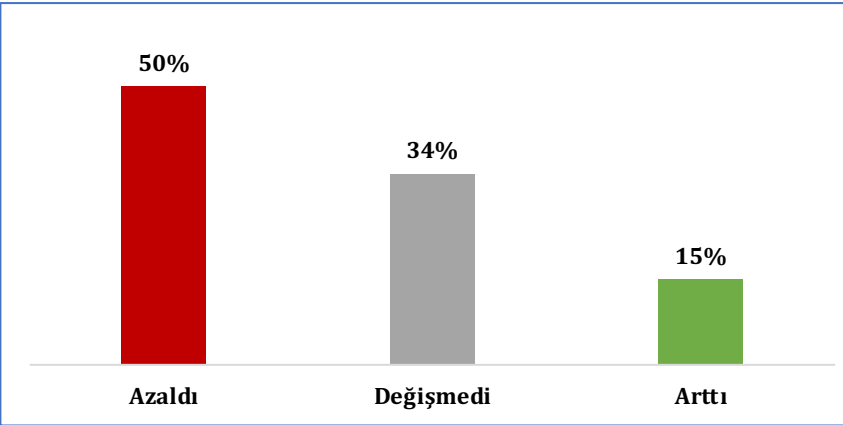
Firmanız ihracat yapıyor mu? İhracat Covid-19 krizinden önce mi yoksa sonra mı başladınız? (Şekil 29)

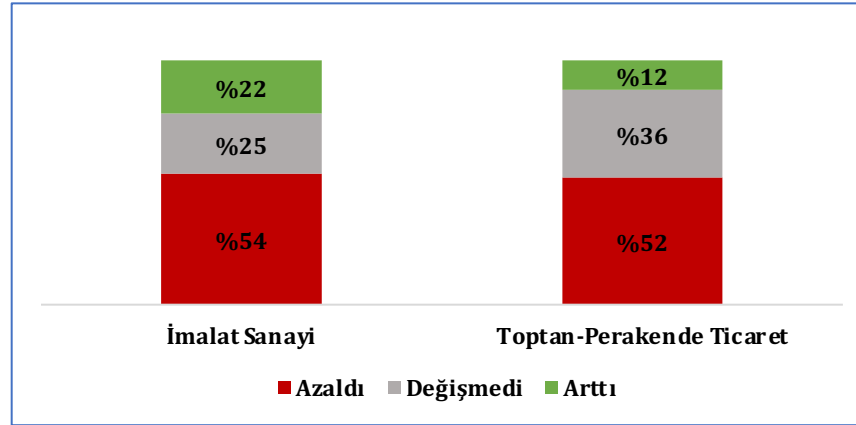
Sektörlere göre firmaların pandemiden önce ve sonra ihracat yapma dağılımları (Şekil 30)

Firmaların ciroları içindeki ihracat payının değişimi (Şekil 31)

Sektörlere göre firmaların ciroları içindeki ihracat payının değişimi (Şekil 32)

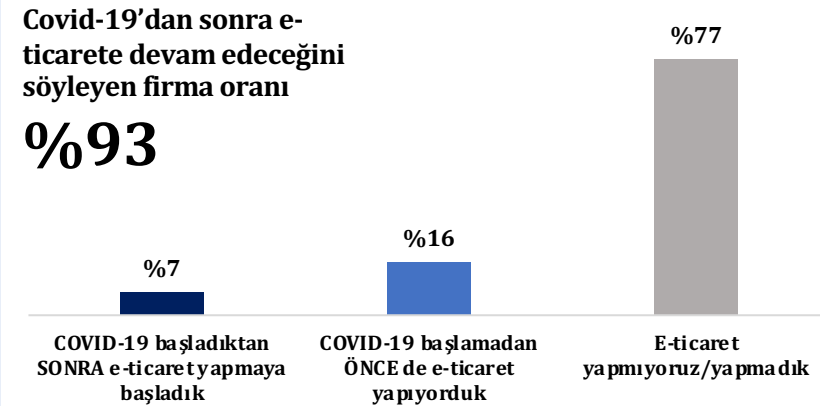

Firmaların %7'si Covid-19 krizi ile e-ticarete başladı.

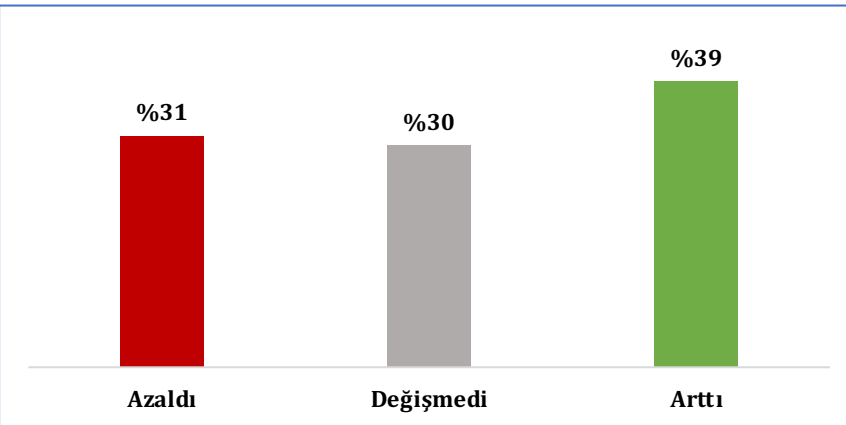
E-ticaret yapan firmaların %39'unun ciroları içindeki e-ticaret payı bu süreçte artarken %31'inin azaldı.

- İşletmelerin %23'ü e-ticaret yaparken %16'sı Covid-19 öncesinde de yaptığını, %7'si ise Covid-19'dan sonra e-ticarete başladığını belirtmiştir. **(Şekil 33)**
- E-ticaret yapan firma oranının en yüksek olduğu sektör diğer hizmetlerdir. Bu sektördeki firmaların %33'ü e-ticaret yaparken %11'i Covid-19 sonrasında başlamıştır. İmalat sanayide toplam e-ticaret yapan firma oranı %23; sonrasında başlayanların oranı %4'tür. Toptan-perakende ticaret için bu oranlar %27 ve %9'dur. Konaklama ve yiyecek hizmetleri ile birlikte bu dört sektör e-ticaret yapan firmaların %98'ini oluşturmaktadır. **(Şekil 34)**
- Firmaların %31'i ciroları içerisindeki e-ticaret payının azaldığını belirtirken %39'u arttığını belirtmiştir. **(Şekil 35)**
- İmalat sanayi sektöründeki firmaların %42'si cirou içinde e-ticaret payının arttığını, %39'u azaldığını belirtmiştir. Toptan-perakende ticaret sektöründeki firmaların ise %37'si e-ticaretin ciro içindeki payının arttığını söylerken %30'u azaldığını dile getirmiştir. **(Şekil 36)**
- E-ticaret yapan firmaların %93'ü, Covid-19'dan sonra e-ticarete devam edeceğini belirtmiştir. İmalat sektöründe bu oran %94 olup toptan-perakende ticaret için %98'dir.

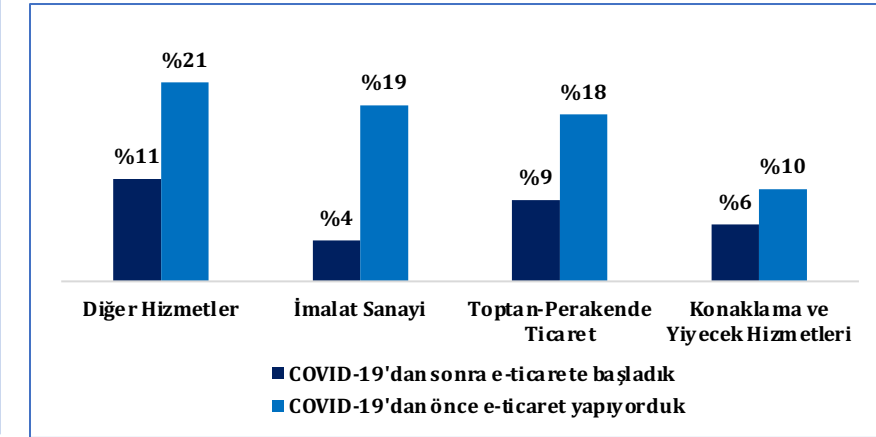
Firmanız e-ticaret yapıyor mu? E-ticarete Covid-19 krizinden önce mi yoksa sonra mı başladınız? (Şekil 33)

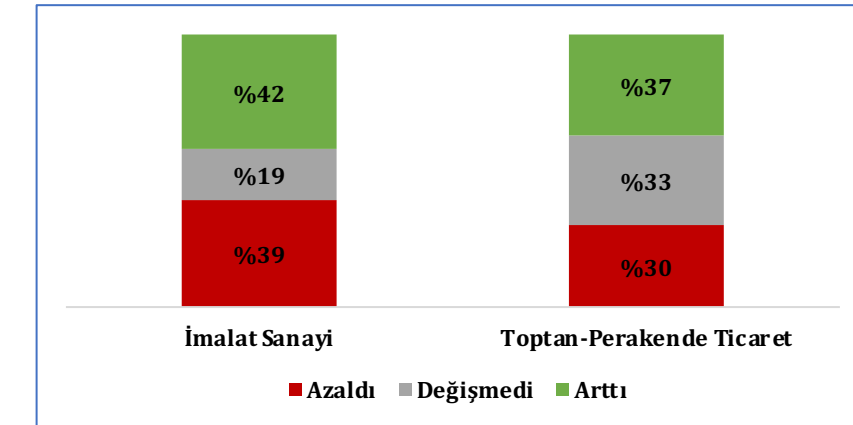
Firmaların ciroları içindeki e-ticaret payının değişimi (Şekil 35)

Sektörlere* göre firmaların Covid-19'dan önce ve sonra e-ticaret yapma dağılımları (Şekil 34)

Covid-19 öncesine kıyasla sektörlere* göre firmaların ciro içerisindeki e-ticaret paylarının değişimi (Şekil 36)

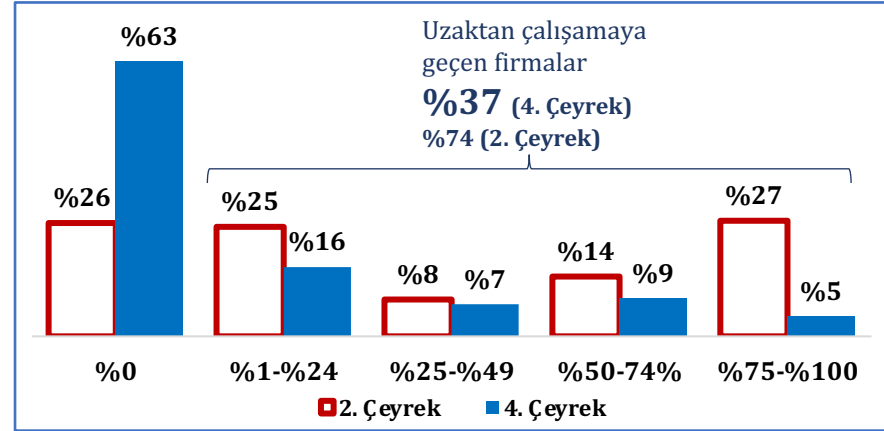
*Diğer sektörlerde bu kısımlarda yeterli gözlem sayısı olmadığından dolayı yer verilmemiştir.

Uzaktan çalışma pratiği firmaların geneline yayılamadı; 4. çeyrekte çalışanların sadece %13'ü uzaktan çalışma imkanına sahip oldu.

Mikro ve küçük ölçekli firmaların uzaktan çalışma pratiği daha zayıf kaldı.

- İşletmelerin %37'sinde çalışanların belli bir bölümü uzaktan çalışmaktadır. %14'lük bir kesimde ise çalışanların yarıdan fazlası uzaktan çalışmaktadır. **(Şekil 37)**
- Firmalardaki personellerin ortalama %13'ü uzaktan çalışmaktadır. Bu oran diğer hizmetler sektöründe %24, toptan-perakende sektöründe %12, imalat sanayi sektöründe %11, konaklama ve yiyecek sektöründe ise %10'dur.
- Firma ölçeği büyüdükçe uzaktan çalışma eğilimleri artmaktadır. Mikro ölçekli firmaların %21'inde uzaktan çalışma pratiği varken büyük ölçekli firmalarda bu oran %87'ye çıkmaktadır. Mikro ölçekli firmaların %10'unda çalışanların yarıdan fazlası uzaktan çalışırken büyük ölçeklilerde bu oran %42'dir. **(Şekil 38)**
- Uzaktan çalışma eğiliminin en fazla olduğu sektör firmaların %55'inin uzaktan çalışma pratiği edindiği diğer hizmetler sektörüdür. Eğilimin en düşük olduğu sektör olan ulaştırma ve depolamada ise bu oran %23'tür. **(Şekil 39)**

Çalışanlarınızın yüzde kaçı uzaktan çalışmaktadır? (Şekil 37)

Firmalarda, personelin ortalama **%13'ü** uzaktan çalışıyor.

Diğer hizmetler

%24

Toptan-perakende

%12

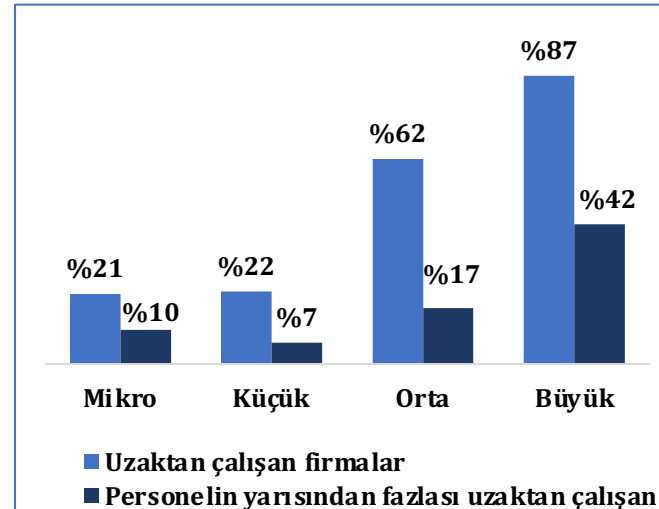
İmalat sanayi

%11

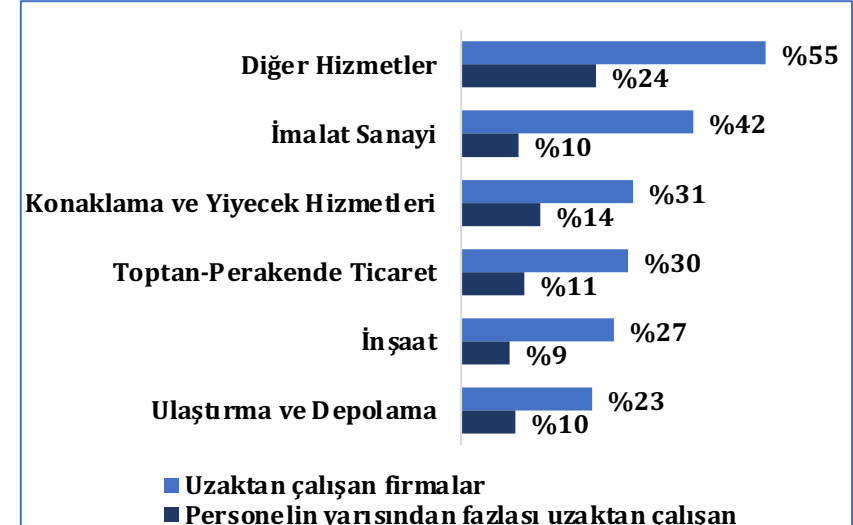
Konaklama ve yiyecek

%10

Firma büyüklüğüne göre uzaktan çalışmaya geçmiş firmaların oranı (Şekil 38)

Sektörlere göre uzaktan çalışmaya geçmiş firmaların oranı (Şekil 39)

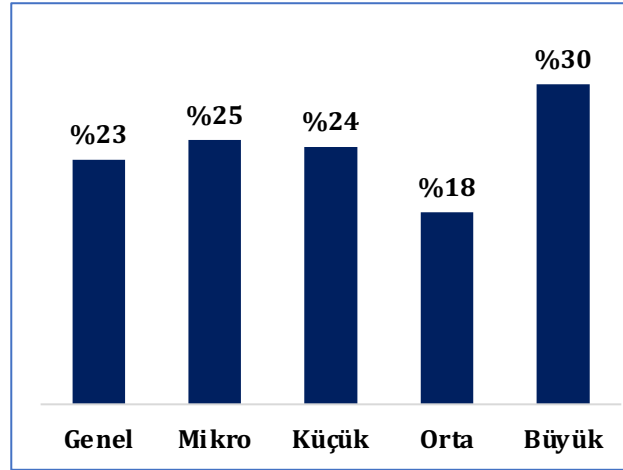

Firmaların %23'ü Covid-19 sonrası uzaktan çalışma pratiklerini sürekli hale getirmeyi düşünüyor.

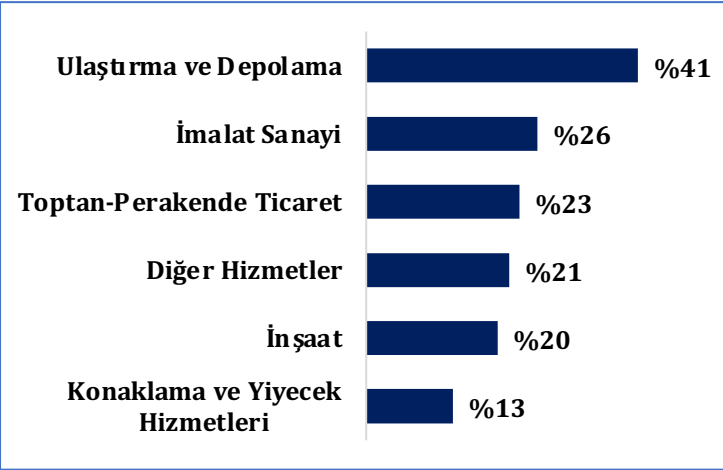
Altyapı yetersizliği ve evdeki sorumluluklar uzaktan çalışmayı zorlaştırıyor.

- Firmaların %23'si Covid-19'un etkileri ortadan kalktıktan sonra da uzaktan çalışma uygulamalarına devam etmeyi düşünüyor. Bu oran büyük ölçekli firmalar için %30, mikro ve küçük firmalar için ise sırasıyla %25 ve %24'dir. **(Şekil 40)**
- Ulaştırma ve depolama sektöründeki firmaların %41'inin uzaktan çalışmaya devam etmeyi planladığı görülmektedir. Bu oran imalat için %26, toptan ve perakende ticaret için ise %23'tür. **(Şekil 41)**
- Uzaktan çalışan firmaların karşılaştığı en önemli zorluklar; internet hızı ve kalitesi ve ev ortamının uygun olmamasıdır. Öte yandan, bilgisayar ve benzeri ekipmanın eksikliği firmaların üçte biri, teknoloji kullanma konusundaki eksiklikler ise firmaların dörtte biri tarafından zorluk konusu olarak belirtilmiştir. **(Şekil 42)**
- Kadın çalışan oranı %50'den fazla olan firmaların %37'si uzaktan çalışmaya geçmiştir. Yine bu firmalarda uzaktan çalışanların zorlandığı konular sorulduğunda %50'si ev ortamının uygun olmamasını belirtmiştir. Aynı firmaların %17'si Covid-19 krizi sonrasında uzaktan çalışmaya devam edeceğini belirtmiştir.

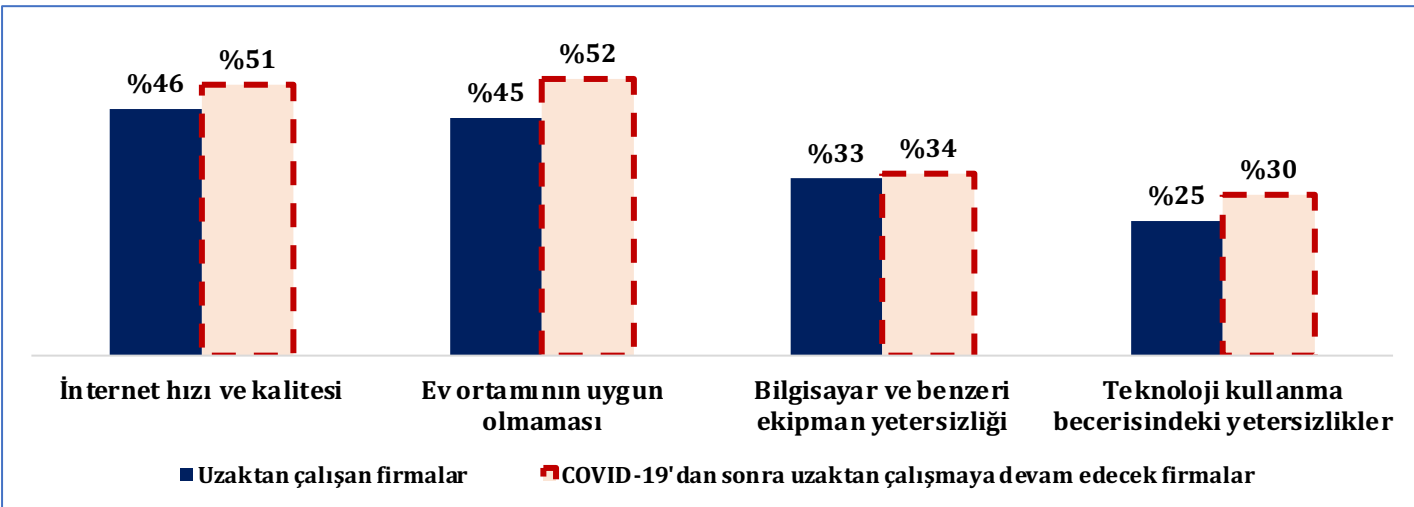
Firma büyüklüğüne göre Covid-19'dan sonra da uzaktan çalışma uygulamalarına devam etmeyi düşünenler (Şekil 40)

Sektörlere göre Covid-19'dan sonra da uzaktan çalışma uygulamalarına devam etmeyi düşünenler (Şekil 41)

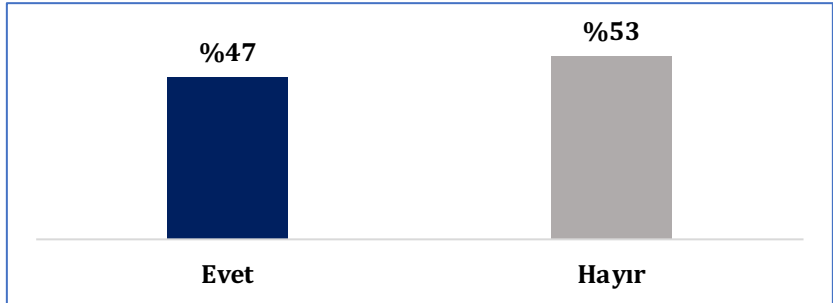
Uzaktan çalışmaya geçtiyseniz aşağıdaki konular nedeniyle zorlandınız mı? Evet diyenlerin oranları (Şekil 42)

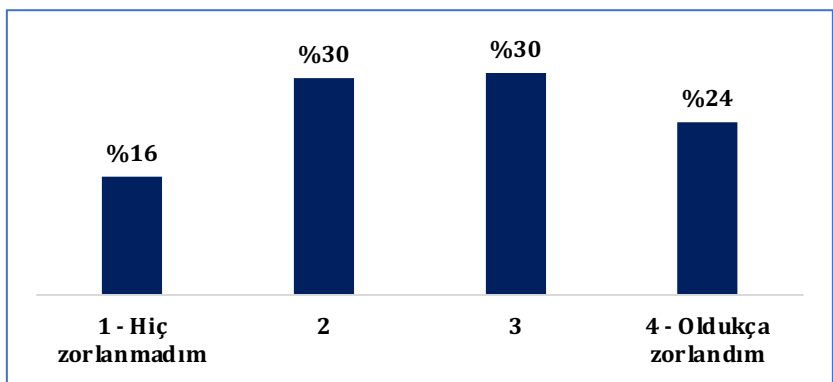
Kadın-erkek çalışanın dengeli olduğu işletmelerin %41'i kadınların iş dışındaki artan sorumluluklar nedeniyle işlerini yürütmekte erkeklere göre daha çok zorlandığını söylüyor.

- Firmaların %47'si evlerindeki veya iş dışındaki artan sorumlulukları nedeniyle çalışanlarının zorlandığını belirtmiştir. **(Şekil 43)**
- Kadın çalışan oranı %30 - %70 arasında olan işletmelerin* %6'sı erkek çalışanların daha fazla zorlandığını dile getirirken %41'i kadın çalışanların daha fazla zorlandığını belirtmiştir. %52'lik kesim ise hemen hemen aynı düzeyde zorlandıklarını söylemiştir. **(Şekil 44)**
- Kadın anket katılımcılarının %53'ü, erkek katılımcıların ise %34'ü evdeki veya iş dışındaki artan sorumlulukları nedeniyle işlerini yürütmekte kadınların daha çok zorlandığını söylemiştir. **(Şekil 44)**
- Toplamda katılımcıların %54'ü bir yönetici olarak ekiplerinin sevk ve idaresinde zorlandıklarını belirtmiştir. **(Şekil 45)**
- İşletmelerde kadın çalışan oranı arttıkça kadınların daha fazla zorlandığını söyleyenlerin oranı da artmaktadır. Türkiye ortalamasından daha az kadın çalışan oranına sahip (%31'den az)** firmaların %9'u kadınların daha fazla zorlandığını dile getirmiştir. %31-%50 arasında kadın çalışan oranına sahip firmalarda bu oran %15'e, çalışanlarının yarısından fazlası kadın olan işletmelerde ise %33'e yükselmektedir. **(Şekil 46)**

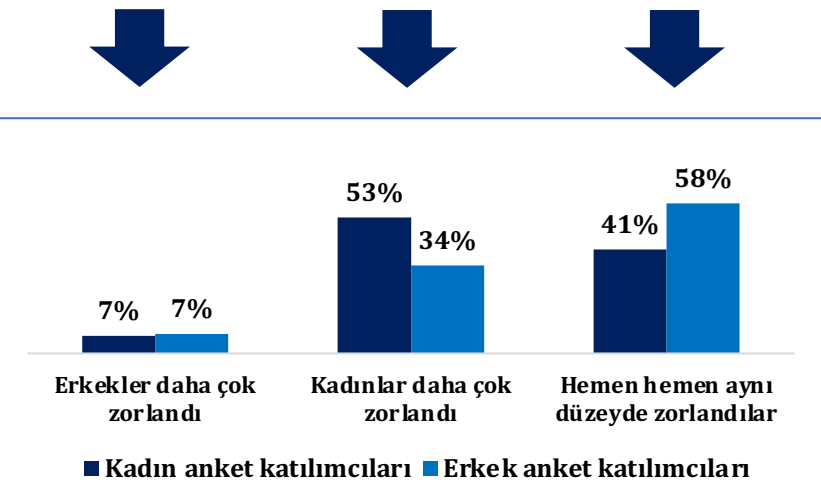
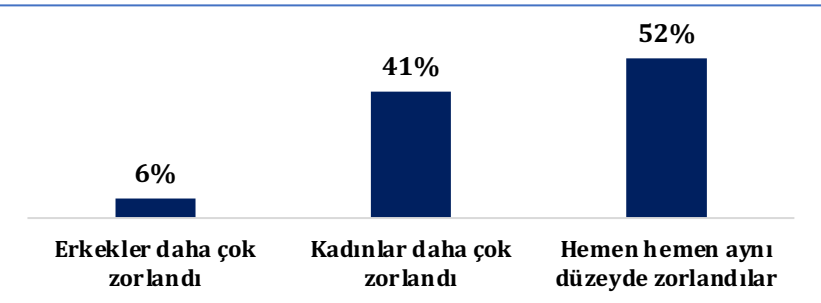
Evlerindeki veya iş dışındaki artan sorumlulukları nedeniyle çalışanlarınız işlerini yürütmekte zorlandı mı? (Şekil 43)

Covid-19 sürecinde, firmanızın bir yöneticisi olarak, ekibinizin sevk ve idaresinde ne kadar zorlandınız? (Lütfen 1-4 aralığında belirtiniz.) (Şekil 45)

Kadınların mı yoksa erkeklerin mi daha çok zorlandığını gözlemlediniz? (Kadın çalışan oranı %30 - %70 arasında olan firmalar)* (Şekil 44)

Kadın çalışan oranına göre kadın çalışanların işlerini yürütmekte daha fazla zorlandığını söyleyen firmalar (Şekil 46)

* Gruplama, sonuçları cinsiyet dağılımının dengeli olduğu firmalar açısından incelemek amacıyla yapılmıştır.

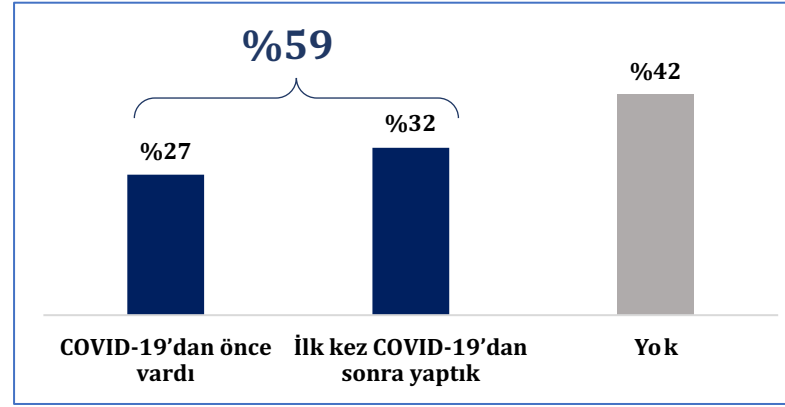
** Türkiye geneli kadın çalışan oranı %31'dir.

Acil durum ve iş sürekliliği eylem planlarına sahip olan firmalar Covid-19 krizinden daha az etkileniyor.

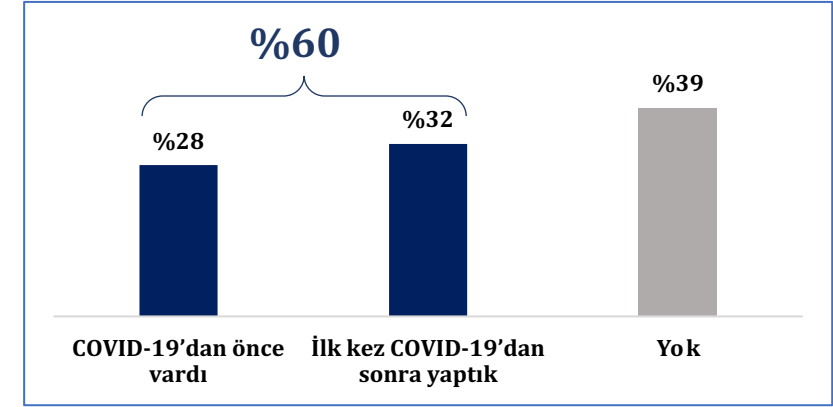
Acil durum ve iş sürekliliği eylem planı yapan firmaların oranı %28'den %60'a çıktı.

- Firmaların %59'u acil durum eylem planına, %60'ı ise iş sürekliliği eylem planına sahip olduğunu belirtmiştir. Her iki eylem planına da sahip olan firma oranı %54'tür. Mart ayında gerçekleştirilen 1.Çeyrek anketinde bu oran %32'ydi. **(Şekil 47 ve 48)**
- Covid-19 krizi öncesinde eylem planlarına sahip olan firmaların krizden etkilenme düzeylerine bakılmıştır. Covid-19 krizi öncesinde her iki eylem planına da sahip firmaların krizden etkilenme düzeyi 4'ün 'büyük ölçüde etkileniyoruz' olduğu skalada 2,86 olmuştur. Acil durum eylem planına sahip firmalar 2,94 düzeyinde, iş sürekliliği eylem planına sahip firmaların ise 2,97 düzeyinde etkilenmiştir. Her iki eylem planına da sahip olmayan firmalar ise 3,18 ile Covid-19 krizinden daha yüksek düzeyde etkilenmiştir. **(Şekil 49)**
- Firma ölçeğine göre hem acil durum hem de iş sürekliliği eylem planlarına sahip olma oranı değişiklik göstermektedir. Tüm firmalar için %54 olan oran Büyük ölçekli firmalar için %80 olup orta ölçekli firmalar için %67, küçük ölçekli firmalar için %55'tir. Mikro ölçekli firmalar için %37 ile genelin altında kalan tek ölçektir. **(Şekil 50)**

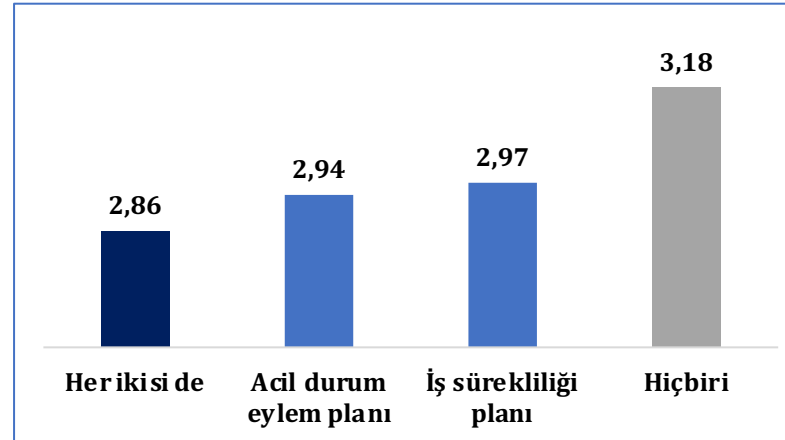
İşletmenizde acil durum eylem planı var mı? (Şekil 47)

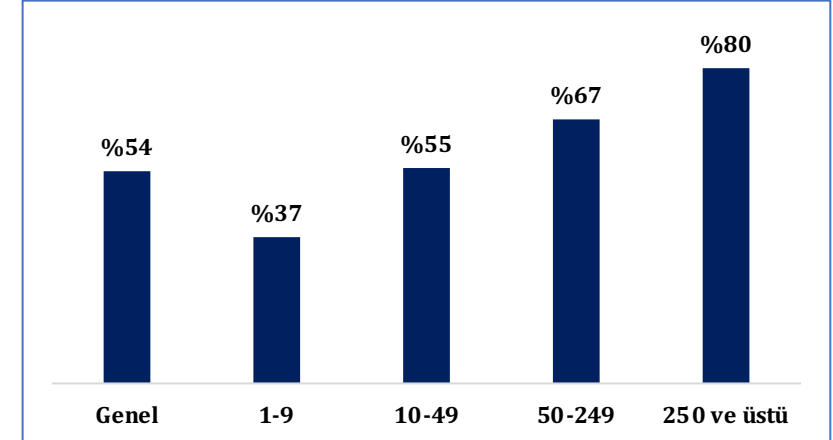
İşletmenizde iş sürekliliği eylem planı var mı? (Şekil 48)

Covid-19'dan önce acil durum veya iş sürekliliği eylem planlarına sahip olma durumuna göre krizden etkilenme düzeyi (4 üzerinden) (Şekil 49)

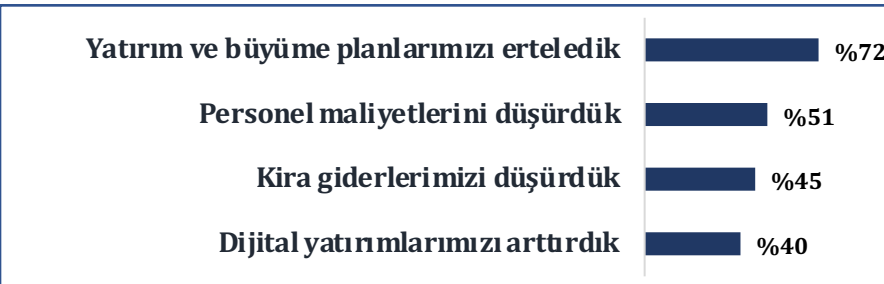
Ölçeğe göre acil durum ve iş sürekliliği eylem planlarının her ikisine de sahip firma oranları (Şekil 50)

Covid-19 yatırım ve büyüme planlarının ertelenmesine neden olsa da, işletmeler dijital yatırımlarını artırdığını söylüyor.

Kısa çalışma ödeneği en fazla katkı sağlayan önlem oldu.

Firmaların şirket içi politikalar ile aldığı verimlilik önlemleri (İçsel önlemler) (Şekil 51)

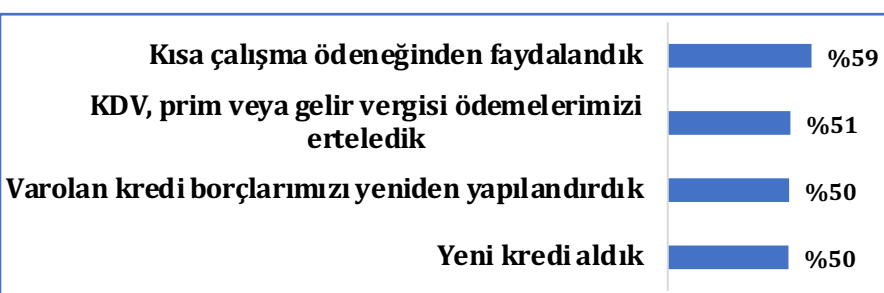
Firma ölçeğine göre önlemlerin uygulanma oranları

	Mikro	Küçük	Orta	Büyük
Yatırım ve büyüme planlarımızı erteledik	%73	%76	%68	%61
Personel maliyetlerini düşürdük	%48	%58	%52	%33
Kira giderlerimizi düşürdük	%44	%56	%42	%17
Dijital yatırımlarımızı arttırdık	%28	%44	%50	%42

Firma ölçeğine göre "en faydalı" olarak belirtilen önlemler

	Mikro	Küçük	Orta	Büyük
Yatırım ve büyüme planlarımızı erteledik	%24	%23	%15	%19
Personel maliyetlerini düşürdük	%10	%13	%13	%4
Kira giderlerimizi düşürdük	%14	%10	%9	%9
Dijital yatırımlarımızı arttırdık	%6	%4	%9	%17

Firma dışı ekosistemden alınan destekler (Dışsal önlemler) (Şekil 52)

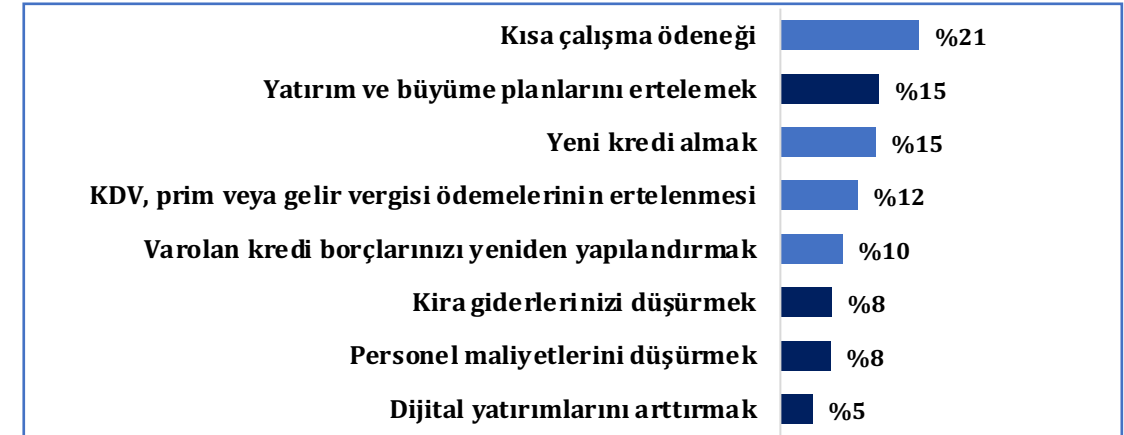

	Mikro	Küçük	Orta	Büyük
Kısa çalışma ödeneğinden faydalandık	%50	%63	%66	%67
KDV, prim veya gelir vergisi ödemelerimizi erteledik	%47	%58	%53	%35
Varolan kredi borçlarımızı yeniden yapılandırdık	%47	%59	%48	%37
Yeni kredi aldık	%38	%55	%61	%49

	Mikro	Küçük	Orta	Büyük
Kısa çalışma ödeneğinden faydalandık	%23	%25	%42	%42
KDV, prim veya gelir vergisi ödemelerimizi erteledik	%19	%19	%14	%7
Varolan kredi borçlarımızı yeniden yapılandırdık	%13	%16	%9	%15
Yeni kredi aldık	%17	%25	%21	%15

- Firmaların en yaygın şekilde aldığı önlem yatırım ve büyüme planlarını ertelemek olmuştur. İşletmelerin %72'si yatırım ve büyüme planlarını ertelemiştir. Mikro ve küçük ölçekli firmalarda bu oran sırasıyla %73 ve %76'dır. Bu önlemi alan mikro işletmelerin %24'ü dayanıklılıklarını en fazla artıran önlem olarak yatırımlarını ertelemeyi işaret etmiştir. Buna rağmen %40'lık bir firma grubu dijital yatırımlarını artırdığını belirtmiştir. (Şekil 51)
- Kısa çalışma ödeneği en etkin önlemlerden biri olmuştur. İşletmelerin %59'u kısa çalışma ödeneğinden faydalanırken mikrolarda bu oran %50, büyük işletmelerde %67'dir. Mikro işletmelerin %23'ü kısa çalışma ödeneğini en faydalı önlem olarak işaret ederken büyük işletmeler için bu oran %42'dir. (Şekil 52)
- Genel olarak bakıldığında işletmelerin %21'i kısa çalışma ödeneğini işletmelerin dayanıklılığına en fazla katkı sağlayan önlem olarak işaret etmiştir. Bu oran yatırım ve büyüme planlarını erteleme ve yeni kredi alma için ise %15 olmuştur. (Şekil 53)

Hangisi işletmenizin dayanıklılığına en fazla katkı sağladı? (Şekil 53)

Bölüm 3:

Gelecek Öngörüler, İhtiyaçlar ve Müdahale Öncelikleri

Firmaların risk algıları, Covid-19'un iç ve dış talep krizi getirmesinin yanı sıra mali istikrarsızlık getirdiğini gösteriyor.

Yılın son çeyreğinde yaşanan istihdam kayıpları, kalifiye işgücü bulamama konusunda firmaları endişelendiriyor.

- Kısa vadeli müdahale önceliklerinin belirlenmesine katkı sunmak amacıyla firmalardan gelecek 3 aylık dönemdeki olası risklerin düzeyini derecelendirmeleri istenmiştir.
- Genel itibariyle, iç talep yetersizliği, alacaklarını tahsis edememe, kalifiye iş gücü bulamama ve maliyetlerin artması firmaların en yüksek risk atfettiği başlıklar olarak öne çıkmıştır. Firmaların %37'si iç talep yetersizliğini yüksek riskli olarak görmektedir. İş talep yetersizliğinin risk puanı 4 üzerinden ise 2,8 olmuştur. Ayrıca, borç ve kredi bulamama endişesi 2. çeyrek anketine kıyasla 2,2'den 2,7 düzeyine çıkmıştır. **(Tablo 1)**
- 2. Çeyrek anketinde kalifiye iş gücü bulamamaya işletmeler tarafından ortalama 1,9 (4 üzerinden) düzeyinde risk atfedilmiştir. 4. çeyrekte ise bu değer 2,8'e yükselmiştir. Bu durum istihdam kaybeden firmalarını oluşturan boşlukları dolduramamaktan çekindiğine işaret etmektedir. İşgücü kaybı yaşayan firmalarda kalifiye eleman bulamamaya atfedilen ortalama risk puanı 3,1'e çıkmaktadır. **(Şekil 54)**

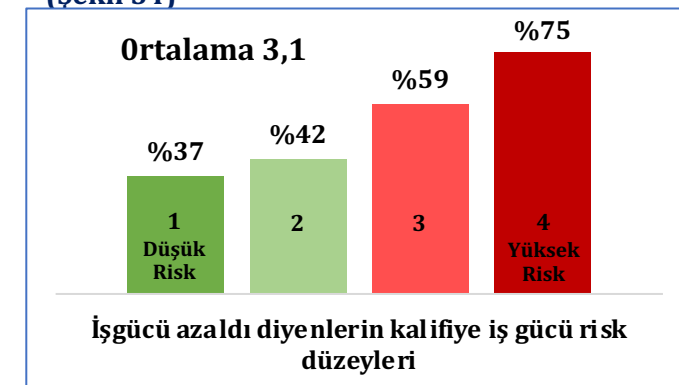
'Önümüzdeki 3 aylık dönemde firmanız için öngördüğünüz risklerin düzeyini değerlendiriniz.'
(Lütfen 1- 4 aralığında değerlendiriniz.) (Tablo 1)

	1 - (Düşük Risk)	2	3	4 - (Yüksek risk)	Risk Puanı	Risk Puanı (2.çeyrek)
İç talep yetersizliği	%16	%26	%22	%37	2,8	3,0
Alacaklarını tahsil edememe	%13	%21	%30	%36	2,9	-
Kalifiye iş gücü bulamama	%17	%25	%23	%35	2,8	1,9
Üretim ve operasyon maliyetlerinin artması	%13	%21	%35	%31	2,9	-
Tedarik zinciri aksamaları	%17	%26	%26	%30	2,7	2,5
Borç alamama / kredi bulamama	%20	%22	%29	%28	2,7	2,2
Dış talep (ihracat) yetersizliği	%21	%22	%32	%25	2,6	2,6
Borç ödeyememe	%18	%27	%38	%18	2,6	2,3

Firma büyüklüklerinin risk puan ortalamasına göre farkları ve toplam risk puanı (sayı büyüdükçe risk değerlendirmesi yüksek) (Tablo 2)

	1-9	10-49	50-249	250 ve üstü
İç talep yetersizliği	0.1	0.2	-0.2	-0.8
Alacaklarını tahsil edememe	0.0	0.2	-0.1	-0.5
Kalifiye iş gücü bulamama	0.0	0.3	-0.1	-0.8
Üretim ve operasyon maliyetlerinin artması	0.1	0.1	-0.1	-0.6
Tedarik zinciri aksamaları	0.1	0.2	-0.1	-0.7
Borç alamama / kredi bulamama	0.1	0.2	-0.2	-0.8
Dış talep (ihracat) yetersizliği	0.1	0.2	-0.1	-0.6
Borç ödeyememe	0.2	0.2	-0.3	-0.7
Toplam risk düzeyi	0.6	1.6	-1.1	-5.5

İşgücü azalanların kalifiye işgücü bulamamayı yüksek riskli görme oranları (Şekil 54)

Enflasyon ve seyahat/sokağa çıkma kısıtlamaları firmaların performansını etkileyen başlıca faktörler olarak öne çıkıyor.

- Türkiye'deki ekonomik durumu etkileyen faktörler içinden firmaların performansını kısıtlayan en önemli faktör olarak enflasyon öne çıkmaktadır. Enflasyon işletmelerin %54'ü, sokağa çıkma kısıtlamaları %49'u, kredi faiz oranları %38'i, kur dalgalanması %30'u, talep yetersizliği ise %29'u tarafından işaret edilmiştir. **(Şekil 55)**
- Firmaları sokağa çıkma kısıtlamalarından olumsuz şekilde etkileniyor. Kısıtlamalardan etkilenen sektörlerin başında ise konaklama ve yiyecek hizmetleri ve diğer hizmetler sektörleri geliyor. Bu sektörlerde firmaların sırasıyla %77'si ve %65'i sokağa çıkma kısıtlamalarının faaliyetlerini engellediğini belirtmiştir. İnşaat ve ulaştırma depolama firmaları ise kredi faiz oranlarını işaret etmiştir. **(Tablo 3)**
- Firma ölçeğine göre ise derin bir ayrışma göze çarpmıyor. Enflasyon ve sokağa çıkma kısıtlamaları tüm ölçeklerde kısıtlayıcı bir faktör olarak öne çıkıyor. **(Tablo 4)**

Mevcut ekonomik durumu etkileyen aşağıdaki faktörlerden hangi ikisi firmanızın performansını en fazla kısıtlamaktadır? (En önemli iki tanesini seçin.) (Şekil 55)

Firma performansını kısıtlayan faktörlerin sektöre değişimi (Tablo 3)

	Toptan-Perakende Ticaret	İmalat Sanayi	İnşaat	Ulaştırma ve Depolama	Konaklama ve Yiyecek Hizmetleri	Diğer Hizmetler
Enflasyon	%57	%45	%58	%74	%43	%54
Kredi faiz oranları	%34	%39	%64	%69	%23	%17
Kur dalgalanması	%29	%40	%33	%20	%20	%26
Talep yetersizliği	%26	%31	%19	%15	%36	%39
Seyahat/sokağa çıkma kısıtlamaları	%54	%44	26%	%22	%77	%65

Firma performansını kısıtlayan faktörlerin firma ölçeğine göre değişimi (Tablo 4)

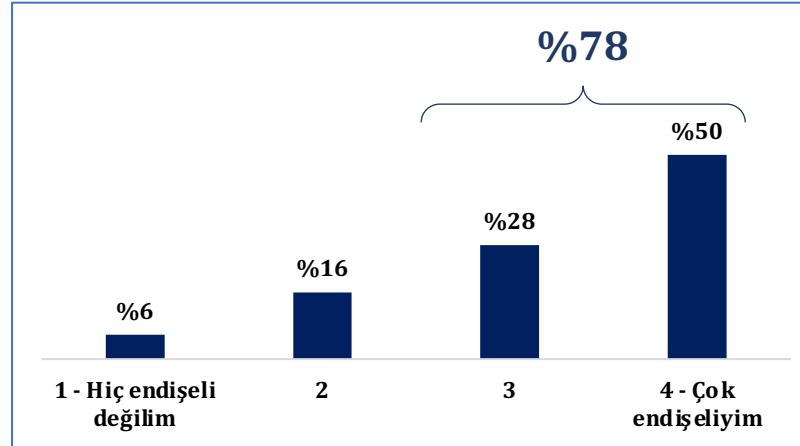
	1-9	10-49	50-249	250 ve üstü
Enflasyon	%59	%55	%46	%55
Kredi faiz oranları	%37	%40	%45	%17
Kur dalgalanması	%21	%28	%41	%46
Talep yetersizliği	%29	%28	%33	%20
Seyahat/sokağa çıkma kısıtlamaları	%54	%49	%36	%62

İşletmelerin yarısı krizin etkileri konusunda çok endişeli olduğunu belirtiyor.

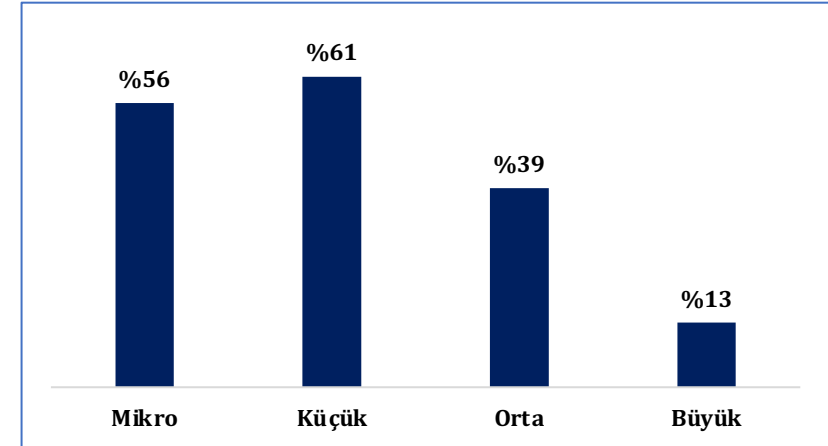
İşletmelerin %36'sı salgının ikinci dalgasına tamamen hazırды.

- Firmaların %78'i Covid-19 krizinin firmaları üzerine etkileri konusunda endişeli olduğunu belirtmiştir. Çok endişeli olduğunu belirten firmaların oranı %50, hiç endişeli olmadığını belirten firma oranı ise sadece %6 olmuştur. **(Şekil 56)**
- Mikro ve küçük ölçekli firmalarda endişe düzeyinin orta ve büyük ölçeklilere kıyasla daha yüksek olduğu görülmektedir. Mikro firmaların %56'sı, küçük ölçekli firmaların ise %61'i çok endişeli olduğunu belirtirken orta ölçeklilerde bu oran %39'a büyük firmalarda %13'e düşmektedir. **(Şekil 57)**
- 2. çeyrekte anketinde firmaların %19'u Covid-19 salgınının ikinci bir dalgasına tamamen hazır olduğunu belirtmiştir. 4. çeyrek anketinde ise firmaların %36'sı içinde bulundukları ikinci dalgayı 'tamamen hazır' olarak karşıladığını belirtmiştir. Hiç hazır olmadığını belirten firmaların oranı ise %19'dur. **(Şekil 58)**
- Eylem planlarına sahip olma durumuna göre firmaların hazırlık düzeyi farklılık göstermektedir. Herhangi bir eylem planına sahip olmayan firmaların hazırlık düzeyi 4 üzerinden ortalama 2,2'ye, her iki eylem planına da sahip firmalarda ise hazırlık düzeyi 3,2 olmuştur.
- Firmaların ikinci dalgaya hazır olma düzeyine göre krizden etkilenmeleri farklılık göstermiştir. Hiç hazır olmayan firmalar 4 üzerinden ortalama 3,5 düzeyinde etkilenirken tamamen hazır olduğunu belirten firmalarda etki düzeyi 3,2 olarak kendini göstermiştir.

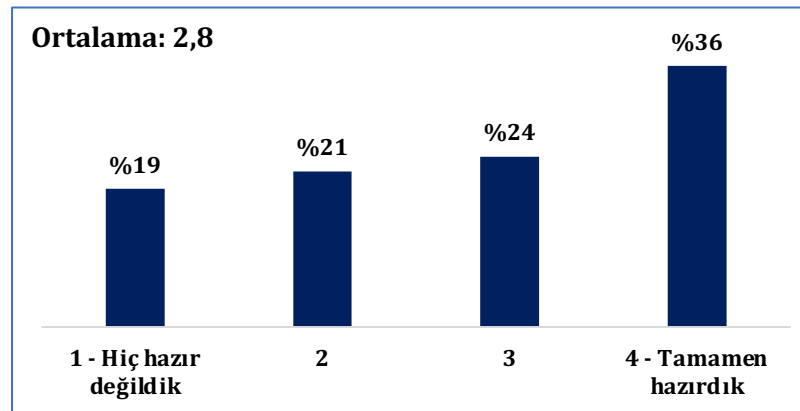
Önümüzdeki dönemde Covid-19 krizinin firmanıza etkisi konusunda endişeli misiniz, ne düzeyde endişelisiniz? (Lütfen 1- 4 aralığında değerlendiriniz.) (Şekil 56)

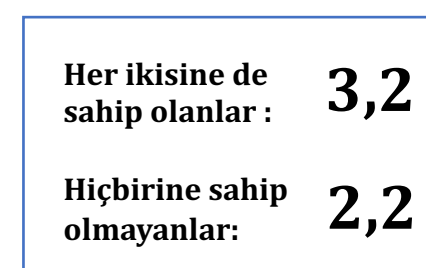
Firma büyüklüğüne göre çok endişeli olanların oranları (Şekil 57)

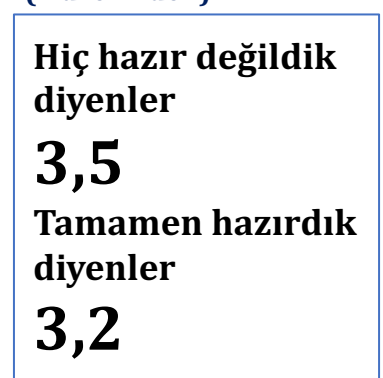
İçinde bulunduğumuz salgının ikinci dalgasına ne kadar hazırınız? (Lütfen 1-4 aralığında değerlendiriniz) (Şekil 58)

Eylem planlarına sahip olma durumuna göre hazırlık düzeyi (4 üzerinden)

İkinci dalgaya hazır olma durumuna göre krizden etkilenme düzeyi (4 üzerinden)

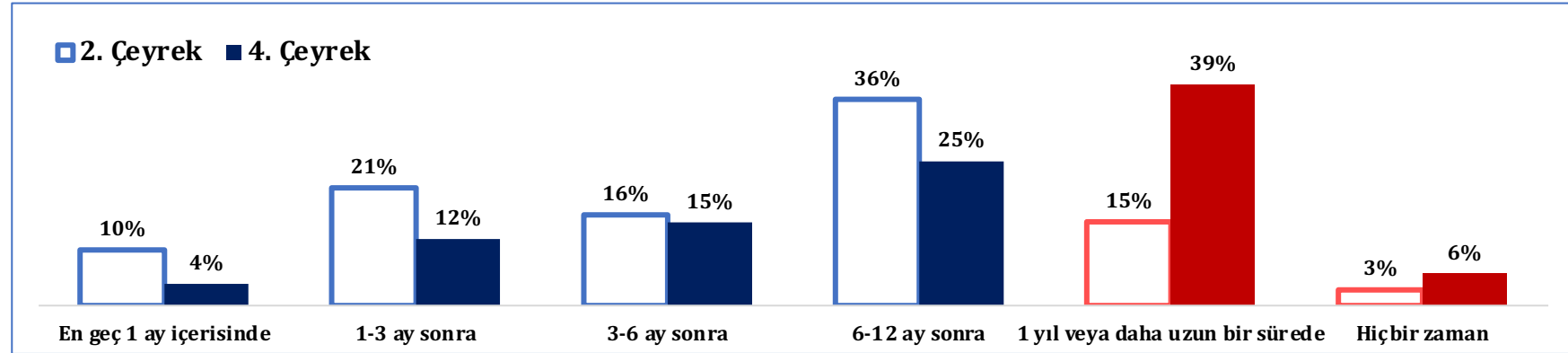

Toparlanma beklentisi ikinci çeyreğe kıyasla daha ileriye ötelenmiş durumda.

İşletmelerin %39'u krizin bir yıldan daha uzun süreceğini öngörüyor. Bu oran 2. çeyrekte %15'ti.

- İşletmelerin %16'sı Covid-19'un olumsuz etkilerinin en geç üç ay içinde, %31'i en geç altı ay içinde tamamen ortadan kalkacağını öngörüyor. 2. çeyrekte işletmelerin %31'i en geç 3 ay içinde, %57'si ise en geç 6 ay içinde etkilerin ortadan kalkacağını düşünüyordu. **(Şekil 59)**
- %25'lik kesim 6-12 ay arasında etkilerin ortadan kalkabileceğini söylerken %39'luk işletme grubu bunun bir yıldan uzun sürebileceğini söylüyor. Etkilerin ortadan kalkmasının bir yıldan uzun süreceğini düşünenlerin oranı 2.çeyrekte %15 seviyesindeydi İşletmelerin %6'sı ise etkilerin hiçbir zaman ortadan kalkmayacağını düşünüyor. **(Şekil 59)**
- Krizin etkilerinin 1 yıl veya daha uzun bir sürede kalkacağını söyleyenlerin oranının en yüksek olduğu sektör %63 ile ulaştırma ve depolama sektörüdür. Etkilerin hiçbir zaman kalkmayacağını söyleyenlerin oranının en yüksek olduğu sektör ise %10 ile konaklama ve yiyecek hizmetleridir. **(Tablo 5)**

Covid-19 krizinin firmanız üzerindeki olumsuz etkilerinin tamamen ne zaman ortadan kalkacağını öngörüyorsunuz? (Şekil 59)

Sektörlere göre gelecek öngörülleri (Tablo 5)

	En geç 1 ay içerisinde	1-3 ay sonra	3-6 ay sonra	6-12 ay sonra	1 yıl veya daha uzun bir sürede	Hiçbir zaman
Diğer Hizmetler	%4	%14	%14	%30	%31	%6
İmalat Sanayi	%3	%7	%17	%24	%43	%6
İnşaat	%5	%7	%10	%37	%36	%5
Konaklama ve Yiyecek Hizmetleri	%4	%18	%13	%15	%41	%10
Toptan-Perakende Ticaret	%5	%17	%19	%22	%33	%5
Ulaştırma ve Depolama	%0	%6	%10	%19	%63	%2